

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi
Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities

e-ISSN: 2717-8072, İBD Haziran 2023, 4(1): 47-76

İngiliz Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı Sonrası Irak Petrolleri Konusunda İtilaf Devletlerinin Anlaşma Çabaları

According to the British Archive Documents, the
Environment's Efforts on Agreement on Iraq Oil
After World War I

Mustafa IŞIK¹

¹Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat

· mustafa52.5@hotmail.com · ORCID > 0009-0006-0969-2519

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 25 Mart/March 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 17 Mayıs/May 2023

Yıl/Year: 2023 | Cilt – Volume: 4 | Sayı – Issue: 1 | Sayfa/Pages: 47-76

Atıf/Cite as: Kesler, K. B. "İngiliz Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı Sonrası Irak Petrolleri Konusunda İtilaf Devletlerinin Anlaşma Çabaları" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi, 4(1), Haziran 2023: 47-76.

İNGİLİZ ARŞİV BELGELERİNE GÖRE I. DÜNYA SAVAŞI SONRASI İRAK PETROLLERİ KONUSUNDA İTİLAFLI DEVLETLERİNİN ANLAŞMA ÇABALARI

ÖZ

Petrolün Dünya siyasetine nüfuz etmeye başlaması ile Sanayi Devrimi'ni tamamlayan ve dünya politikasında söz sahibi olan tüm devletler, petrolün çıkarıldığı veya çıkarılabileceği noktalara yoğunlaşmışlardı. Başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere olmak üzere gelişmiş ülkeler, modern anlamda motor teknolojinin sağladığı hız ve güce petrol sayesinde ulaşabileceklerini düşünüyorlardı. Bu kapsamda emperyal devletler gerek şirketleşme gerekse pazar açısından, amansız bir yarışa girişmişlerdi. Özellikle ABD merkezli Standard Oil Company (SOC) ve İngiltere-Hollanda merkezli Royal Dutch-Shell Company (R-DSC) hem rakipleri hem de kendileri arasındaki yarışın, üçüncü ülkelere sıçraması dünyayı, petrol açısından dönülmez bir kader çizgisine sürüklemiştir. I. Dünya Savaşı öncesi özellikle İran'ın güney bölgelerinde petrol yatırımları yapan İngilizlerin, donanmayı petrol bazlı yakıtla dönüştürmesi ile bu mücadelede artık geride kalma lüksüne sahip değildi. I. Dünya Savaşı ve sonrasında daha da ateşlenen bu yarış, Orta Doğu'ya sıçramış ve parçalanmış Osmanlı Devleti topraklarında petrol bölgesi kapma yarışına dönüşmüştür. Milletler Cemiyeti kararı ile Musul, Bağdat, Basra Vilayetlerinden oluşan Irak'ın, İngiliz mandasına bırakılması galip devletlerin buradan çıkarılacak olan petrol için karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Bu çalışmada bahsi geçen mücadele İngiliz arşiv belgeleri ve İngiliz basınına yansımaları üzerinden değerlendirilip açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Petrol, Irak, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri.

ACCORDING TO THE BRITISH ARCHIVE DOCUMENTS, THE ENVIRONMENT'S EFFORTS ON AGREEMENT ON IRAQ OIL AFTER WORLD WAR I

ABSTRACT

With the penetration of oil into world politics, all states that completed the industrial revolution and had a say in world politics focused on the points where oil was or could be extracted. Because developed countries, especially the United States of America and England, thought they could reach the speed and power provided by modern engine technology thanks to oil. In this context, the imperial states were engaged in a relentless race in terms of both incorporation and market.

In particular, the US-based Standard Oil Company (SOC) and the UK-Netherlands-based Royal Dutch-Shell Company (R-DSC), as the race between themselves and their competitors spread to third countries, dragged the world to an irreversible fate line in terms of oil. Before the I. World War, the British, who made oil investments especially in the southern regions of Iran, did not have the luxury of being left behind in this struggle after the navy converted it to petroleum-based fuel. This race, which became even more heated during and after the I. World War, spread to the Middle East and turned into a race for oil region in the lands of the destroyed Ottoman Empire with the decision of the League of Nations, Iraq, consisting of Mosul, Baghdad and Basra Provinces, left the British mandate, causing the victorious states to come face to face for the oil to be extracted from there. This study will evaluate and study the struggle mentioned through the British archival documents and their reflections on the British press.

Keywords: Oil, Iraq, England, United States of America.

GİRİŞ

Latince, *Petro Oleum* kökünden geldiği bilinen petrol kelimesi taş yağı anlamına gelmektedir. Tarihte ilk olarak Fenikeliler tarafından sızdırmazlık özelliği nedeni ile gemi yapımında kullanılan petrol, modern anlamda 27 Ağustos 1859 tarihinde Amerikalı Albay Drake tarafından Titusvillâda yer altından çıkarılmaya başlandığı bilinmektedir. Kullanım alanı itibari ile çok bilinmeyen petrol 19. yüzyıl sonlarına kadar rağbet görmemiştir.^[1]

Başta ABD olmak üzere batılı ulusların petrol piyasasına girip hızla büyümesi İngiltere gibi 18-19. yüzyılı domine etmeyi başaran ülkelerde telaş yaratmıştır. Üstelik içten yanmalı motorların keşfi ve bu motorların donanmalarda kullanılmaya başlaması İngiltere gibi denizlere hâkim ülkelerin gücünü artırmak için yeni alanlar açması gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda İngiltere Hükümeti Denizcilik Bakanı, Amiral Lord Fisher İngiliz donanmasını petrol bazlı yakıt kullanmaya dönüştürme kararı vermiştir. Petrolün hızla endüstride ve ulaşımda avantajlar sağlaması, İngiltere'nin acil olarak küresel piyasaya hâkim şirketler vasıtasıyla bu sektörde kendisini geliştirme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. 1900'lü yıllarda İngiltere'nin demiryolları da dahil olmak üzere petrol ihtiyacı %1 oranındaydı.^[2]

^[1] Münir Cedid, *Petrol Emperyalizmi*, Sol Yayınları, Ankara 1965, s. 10-11.

^[2] Alper Yıldırım, "İngilizlerin Petrol Özelinde İran'daki Yerel Aşiretlerle Kurduğu İlişkiler", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22/4, 2022, s. 1166-1167.

19. yüzyılda başlarında yaşanan teknik gelişimler sayesinde petrolün makine ve motor gücünde başat enerji sağlayan yakıt olarak kullanılmaya başlanmasıyla, dünyadaki petrol kaynakları büyük devletlerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Bu durumda batılı devletler Ortadoğu'yu özellikle Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve Mısır çizgisi içinde olan bölgeyi üretecekleri mallar için hammadde, ürettikleri mallar için pazaryeri, sanayileri ve motor güçleri için de petrol kaynağı olarak görmeye başlamışlardır.^[3]

20. yüzyılın başlarındaysa petrol kullanımını tetikleyen iki durum dikkat çekmektedir. İlki; Amerikalı girişimci Henry Ford tarafından ortaya çıkan otomobil endüstrisi petrol üstü ürün olan benzinin kullanılması; ikincisi ise Amerikalı petrol devi SOC'in içinde bulunduğu mali bozukluklardan yararlanan Avrupalı rakibi Royal-Dutch'un daha hızlı arz-talep dengesi ortaya koyabilmek amacıyla İngiliz merkezli Shell Transpport ile birleşmesidir.^[4]

Osmanlı Devleti özelinde ise Musul ve Bağdat Vilayetlerinde petrolün varlığı bilinmekteydi. Petrol bölgelerinin başında Kerkük yakınlarındaki Baba Gurgur gelmektedir. Bu bölgede dönemin koşullarına göre günde 130 ile 260 kıyye miktarında tamamen insan gücüyle petrol çıkarılmaktadır. Üstelik bölgenin, Musul ve Kerkük gibi şehirlere yakın olması ulaşım açısından stratejik önemini de artırmaktadır.^[5] Osmanlı Devleti, 1772 yılında Edlem Çayı'ndan ile Behlül Çalılıkları'na ve oradan da Kızılyar Mezrası ile Saibe Dağı'na kadar olan alanda Kerkük ve Baba Gurgur'u da kapsayan bu alanı Nefçizade kardeşler olan İsmail, Mehmet, İbrahim ve Hüseyin ağalara işletmek üzere vermiştir.^[6]

Osmanlı Devleti'nin dikkat çeken bir diğer petrol çıkarılan bölgesi Şirket'tir. Gayet düz bir yapıya sahip olan bölge, Osmanlı Devleti ile Almanya İmparatorluğu arasında yapılan anlaşmayla yapılacak Konya-Bağdat Demiryolu hattının üzerinde bulunmaktadır. Bu avantajı Şirket petrol kuyularının araştırılmasına ve geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Şirket petrol kuyuları işletme imtiyazları 1895-96 yılları arasında işletilmek üzere Erbilli Şeyho Bakkal b. Hacı Mevlüd ve Hasan B. Mehmed'e iki yıl işletme şartıyla 83 lira bedelle verilmiştir.^[7]

Osmanlı Devleti bu petrol kuyularından yeterince yararlanılamıyordu. Bu nedenle petrol gelirlerinin artırmak için devlet eliyle bölgede incelemeler yaptırmış-

[3] İsmet Türkmen, "Türkiye'nin Ortadoğu, Afrika ve ABD politikaları". N. Koç (Ed.). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Demokrasi ve Dış Politika (1938'den 2000'li Yıllara)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 398.

[4] Cedit, *Petrol Emperyalizmi*, s. 14.

[5] Arzu Tozduman Terzi, *Bağdat-Musul'da Abdülhamid'in Mirası Petrol ve Arazi*, Timaş Yayınları İstanbul 2014, s. 131.

[6] Abdurrahim Fehimi Aydın ve Ahmet Zeki İzgöer, *Osmanlı'da Petrol-Arşiv Belgeleri Işığında Bir Derleme*, Ertem Matbaası, Ankara 2014, s. 8.

[7] Tozduman Terzi, *Bağdat-Musul'da Abdülhamid'in Mirası Petrol ve Arazi*, s. 136-137.

tır. Bu amaçla görevlendirilen Musul Emlak-ı Humayun müfettişlerinden Hüseyin Galip Bey, yaptığı incelemeler sonucunda bölgedeki petrol kaynaklarından yeterince faydalanılmamasının birkaç nedeni olduğunu ortaya koymuştur. Bunların başında elde edilen petrolü damıtma yönteminin modern tekniklerle yapılamıyor olması gelmekteydi. Ayrıca damıtma sonucu elde edilen mamulden petrol kokusu giderilemiyordu. Ayrıca elde edilen ürünün fiyatının yüksek ve depolama alanlarının yetersiz olması bölgeden yeterince faydalanılmamasının diğer sebepleri arasındaydı. Galip Bey'in dikkat çektiği bir diğer husus ise üretimin mevsim şartlarına bağımlı olmasından kaynaklanan istikrarsızlıktı. Bu aksaklıkları tespit ettikten sonra bazı çözüm önerilerinde bulunan Galip Bey, Avrupa tarzı damıtma sisteminin kurulması ve modern bir tesis inşası için Avrupa'dan teknik destek alınması gerektiğini belirtmiştir. Galip Bey'in dikkat çektiği bir diğer nokta ise depolama alanlarının yeterli seviyeye çıkarılması ve bu alanların Dicle Nehri gibi sevkiyatı kolaylaştıracak noktalarda konumlandırılmasıydı.^[8]

Sultan II. Abdülhamid döneminde bölgenin petrol kaynaklarının araştırılması amacı için Mehmed bin Ahmed Arif Bey ikinci bir mühendis olarak bölgeye gönderilmiştir. 1888 yılında Ahmed Arif Bey bölgede yaptığı araştırmaları petrol bölgelerini kapsamlı bir şekilde ortaya koymuştur. Arif Bey'in çalışmalarına göre, Musul Vilayetinden Dicle Nehri'ne doğru Hıyare Tepelerinin doğu kıyılarında, Zap Nehri yakınındaki Gür Cedid bölgesinde, Tuzhurmato ve Nef Dağı eteklerinde petrol çıkarılan kuyuların olduğu ve ayrıca bu bölgelerde bolca kükürt, tuzlu toprak, kardon, azotit potas ve kömür bulunduğunu tespit etmiştir. Ayrıca Arif Bey de bu bölgelerde çıkartılan petrolün Avrupa tarzında damıtılacak bir fabrika kurulmasının gerektiğini belirtmiştir.^[9]

1. BATILI DEVLETLERİN MUSUL-BAĞDAT VE BASRA VİLAYETLERİNE İLGİSİ

Musul-Bağdat ve Basra Vilayetlerinde petrol gazının varlığının anlaşılması bölgeye yabancı aktörlerin ilgisini artırmıştır. 1894 yılında Hollandalı bankerlerden M. G. Boinssevains; Van, Diyarbakır, Musul, Bağdat ve Basra Vilayetlerinde petrol arama imtiyazını alma talebinde bulunmuştur.^[10] Tıpkı Hollandalılar gibi İngilizlerin de Mezopotamya'ya ilgisi artmıştır. İngilizler, Mezopotamya'yı artık sadece Hindistan'a ulaşan yolların güvenli kapsamında değerlendirmemektedir. Özellikle 1897 yılında İngiliz Albay Maunsell'in Mezopotamya'da yaptığı araştırmalarda Musul ve Mandeli civarında petrol kaynaklarının bulunduğunu ve bu

[8] Tozduman Terzi, *Bağdat-Musul'da Abdülhamid'in Mirası Petrol ve Arazi*, s. 154-155.

[9] Aydın, İzgöer, *Osmanlı'da Petrol-Arşiv Belgeleri Işığında Bir Derleme*, s. 24-25.

[10] Aydın, İzgöer, *Osmanlı'da Petrol-Arşiv Belgeleri Işığında Bir Derleme*, s. 98.

kaynakların 400 ile 1000 metre kadar derinlikte olduğunu belirtmesi bölgenin petrol açısından İngiltere nezdinde önemini artırmıştır.^[11]

İngilizler arkeolojik araştırmalar yapmak bahanesiyle Sultan II. Abdülhamid'den izin alarak Musul ve çevresinde kazı çalışmaları yapmaya başlamışlardır. Ancak Sultan'ın bu arkeolojik çalışmalarda bölgede petrol arandığından kuşkulanması üzerine Musul Vilayeti ve çevresindeki petrol arama imtiyazlarını Hazine-i Hassa'ya geçirmeye karar vermiştir.^[12] Tıpkı Musul gibi 1898 yılında ise Bağdat Vilayetinde petrol arama imtiyazları da Hazine-i Hassa'ya devredilmiştir.^[13]

Almanya'nın hızlı endüstrileşmesi hammadde ve petrole olan ihtiyacı artmıştır. Daha önceden Romanya'da bulunan petrol rezervlerini kullanan Almanlar bu ihtiyacın artmasıyla birlikte yeni alanlar araştırmaya başlamışlardır. Bu kapsamda İngilizler gibi Almanlar da Mezopotamya bölgesine yönelmişlerdir.^[14] Bu amaçla Osmanlı Devleti'ne yanaşan Almanlar ticari anlaşmalarla Osmanlı Devleti'nde ticari nüfuz alanı elde etmeye gayret göstermişlerdir. Bağdat Demiryolu Projesi imtiyazını almayı başaran Almanlar, ayrıca Bağdat hattını İran'ın başkenti Tahran'a bağlayarak bölgede söz sahibi olmaya çalışmışlardır. Bu politika çerçevesinde 1895 yılında Alman asıllı Felix Moral, Tahran-Bağdat arasında yapılacak olan demiryolu projesinin imtiyazını almıştır. Bu durum İran'da Anglo-Persian Oil Company (APOC) üzerinden çıkarları bulunan İngiltere'nin telaşlanmasına neden olmuştur. Hatta Lord Ellenborough İngiltere Lordlar Kamarasında "*Basra Körfezi kıyılarında Alman donanması görmektense Rusya'yı İstanbul'da görmeyi tercih ederim*" diyerek İngiltere'nin Basra Körfezi ve İran politikasını ortaya koymuştur.^[15]

Mezopotamya bölgesine olan ilgileri artan Almanlar ilk olarak 4 Ocak 1901 tarihinde Groskopf-Bergingen başkanlığında Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Mezopotamya'da bazı jeolojik taramalar yapmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde hazırlanan raporda özellikle Musul ve Kerkük bölgesinde petrol rezervlerinin varlığı ve kalitesi hakkında Almanya Hükümeti'ne bilgiler aktarılmıştır. Bu durum Almanların iştahını ve Bağdat Demiryolu Projesi'ne olan güvenini artırmıştır. Almanlar araştırmaların ardından yaptığı siyasi çalışmalar neticesinde Musul ve Kerkük çevresinde maden arama imtiyazını Bağdat Demiryolu Şirketi'ne verilmesini sağlamıştır.^[16] Bu raporda dikkat çeken bir diğer yönü ise Mezopotamya'da bulunacak petrolerin Rusya ile uzlaşarak dünya piyasasına sürülmesi petrol arzında tek-

[11] Tozduman Terzi, *Bağdat-Musul'da Abdülhamid'in Mirası Petrol ve Arazi*, s. 97.

[12] İsmet Bozdağ, *Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, Pınar Yayınları, İstanbul 1986, s.77-78.

[13] Aydın, İzgöer, *Osmanlı'da Petrol-Arşiv Belgeleri Işığında Bir Derleme*, s. 114.

[14] İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 67.

[15] Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 22-23.

[16] Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 152-153.

leşen Amerika merkezli SOC'nin gücünü kıracağı gerçeğini Alman Hükümeti'ne tavsiye etmesidir.^[17]

Ayrıca Fransızların da gözü bölgededir. Bu kapsamda 1899 yılında Fransız kökenli mühendis Mösyö Rozo, Hazine-i Hassa'ya ait olan Musul ve Bağdat Vilayetlerinde petrol arama imtiyazını talep edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde, Balya ve Karaaydın bölgelerinde maden mühendisliği yapan Rozo, Musul ve Bağdat'ta çıkarılacak petrolü daha verimli kullanılabileceğini ve Osmanlı Devleti'ne kar sağlayacak bir yatırıma dönüştürebileceğini düşünmektedir.^[18] Ancak bu bölgelerin Bağdat Demiryolu inşası için Almanlara verilen imtiyaz bölgeleri ile örtüşmesi nedeni ile Mösyö Rozo'nun teklifi reddedilmiştir.^[19]

Mezopotamya bölgesindeki güç mücadelesi genel olarak İstanbul'da Alman çıkarlarını elinde tutan Deutsche Bank ile İngiliz çıkarlarını savunan D'Arcy Grup arasında yaşanmıştır. D'Arcy Grup, 1901 tarihinde İran topraklarında kazandığı maden imtiyazının benzerini Osmanlı Devleti'nin Musul ve Bağdat Vilayetlerinden almaya çalışmıştır. Ancak şirket Osmanlı Devleti içerisinde karşılaştığı muhalefet nedeni ile başarılı olamamıştır. D'Arcy grubun karşındaki bir diğer engel ise Bağdat Demiryolu inşası imtiyazını alan Almanlardır. Almanlar, 1903 tarihinde Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu anlaşma ile Bağdat'a ve oradan da Basra'ya uzanacak demiryolu hattı ile hattın geçtiği yerlerin her iki tarafında 20 kilometre içerisinde bulunabilecek madenleri işletme hakkı kesin olarak almıştır. Bu anlaşma ile birlikte Osmanlı Devleti, Almanya'nın ticari temsilcisi Dr. Gwinner'e Musul ve Bağdat Vilayetleri petrol sahalarında inceleme yapmak için izin vermiştir.^[20]

2. MUSUL VE BAĞDAT VİLAYETLERİ ÖZELİNDE İNGİLTERE-OSMANLI DEVLETİ VE ALMANYA'NIN ANLAŞMA ÇABALARI

Almanların, Osmanlı topraklarında gerek yatırım yapma gerekse petrol arama-çıkarma ve işleme konusunda başta İngiltere olmak üzere rakiplerine oranla hızla yükselmesi, sorunları bitirmemiş, aksine artırmıştır. İngilizler özellikle Basra Körfezi kıyılarında yıllardır süregelen kazanımlarından vazgeçmeye niyetli değildir. Bu kapsamda iki ülke arasındaki imtiyaz mücadelesi konunun bir diğer tarafı olan Osmanlı Devleti ile üçlü müzakereler yapılarak aşılmaya çalışılmıştır.

[17] Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, Kasım Yargıcı (çev.) Milliyet Yayınları, 1972, s. 27.

[18] Aydın, İzgöer, *Osmanlı'da Petrol-Arşiv Belgeleri Işığında Bir Derleme*, ss. 135-137.

[19] İsmet Binark, vd., *Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No. 11, Ankara 1903, s. 279.

[20] The National Archives, Kew, Iraq, 1914-1974: Selected files from series, UK FO 608/97-0038/s. 31-32.

Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nin Londra Büyükelçisi Hakkı Paşa, İngiliz Hükümeti ile Bağdat Demiryolu Projesi ödemeleri için ihtiyaç duyulan gümrük vergisini artırılması amacı ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde Mezopotamya'da Hazine-i Hassa arazisi olan bazı bölgelerde petrol arama imtiyazını İngilizlere verilebileceği üzerinde durulmuştur. Ancak Bağdat Demiryolu yapımı için Osmanlı Devleti ile Almanya arasında varılan anlaşmaya göre zaten hattın 20 kilometrelik sağında ve solunda bulunan madenleri arama yetkisi Almanlara verilmişti. Bu durumun ikilik çıkarmasını engellemek amacıyla İngiltere merkezli kurulan Turkish Petroleum Company'yi (TPC) üzerinden bölgedeki petrol imtiyazlarını Alman-İngiliz ortaklığına vermesine karar verilmiştir.^[21]

1914 yılında yapılan görüşmeler sonucundan Sir Ernest Cassel tarafından yönetilen Türkiye Milli Bankası ve Lord Inchcape tarafından idare edilen D'Arcy Grup, R-DSC ve Deutsche Bank olmak üzere dört parçaya ayrılan TPC, Musul ve Bağdat çevresindeki petrol paylaşımını İngiliz ve Almanlar arasında bölmüştür.^[22] Amerikan petrol devi SOC'nin ekonomik anlamda zor bir süreç geçiren Osmanlı Hükümeti'nin elinde bulundurduğu petrol bölgeleri ile ilgilenmeye başlaması İngiliz ve Alman yetkilileri telaşlandırmıştır. İstanbul'daki İngiliz ve Alman Büyükelçileri Mallet ve Wangenheim, Babıali'ye Musul ve Bağdat petrol imtiyazlarını kendi denetimleri altında bulunan TPC'ye verilmesi yönünde baskıları artırmıştır. Babıali ise bu girişimin sadece Alman ve İngiliz ortaklığına verilmesinin Fransa ve Rusya gibi devletlerin Osmanlı Devleti'nden maden imtiyazı talep etmesinden çekinmekteydi. Ancak İngiltere ve Almanya'nın baskılarına daha fazla direnemeyerek 25 Haziran'da Musul ve Bağdat Vilayetlerinde petrol arama imtiyazı İngiltere merkezli D'arcy Gruba 50'si, Hollanda merkezli R-DSC %25 ve Alman Deutsche Banka %25 ait olmak üzere TPC'ye verilmiştir.^[23]

3. İNGİLTERE VE ALMANYA'NIN BASRA PETROLLERİ HUSUSUNDA ANLAŞMA ÇABALARI

Bağdat Demiryolu Projesi'nin, Almanya ile İngiltere'yi karşı karşıya getirdiği bir diğer nokta ise Basra Vilayeti olmuştur. Hattın Basra Körfezi'ne nereden ulaşacağı ve açık denizle bağlantısını oluşturacak limanın nereye inşa edileceği iki ülke için de hayati bir soru haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Şattülarap bölgesi deniz bağlantısının sığ olması nedeniyle liman yapımına uygun değildir. İran sınırları içerisinde bulunan Muhammarah Limanı ise İngiliz idaresi altında bulunmaktaydı. Bu hattın denize ulaşabileceği ve verimli kullanılabileceği

[21] Ali Akyıldız ve Zekeriya Kurşun, *Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 145-146.

[22] Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, s. 287.

[23] Gregor Schöllgen, *Emperyalizm ve Denge Almanya, İngiltere ve Şark Meselesi 1871-1914*, M. Sami Türk (çev.), Kronik Kitap, İstanbul 2021, s. 558.

nokta Kuveyt Limanı idi. Ancak Kuveyt'in bu dönemde İngiliz koruyuculuğu altında olması bu ihtimali de zorlaştırmaktaydı.^[24] Bu sorunu ortadan kaldırmak amacı ile Osmanlı Devleti'ni eski sadrazamlardan İbrahim Hakkı Paşa'nın temsil ettiği bir heyet iki ülke arasında anlaşma zemini aramıştır. Hakkı Paşa, 15 Mayıs 1913 tarihinde Babıali'ye çektiği telgrafta 6 Mayıs tarihinde imza edilmiş olan “*Basra Körfezi ve Komşu Arazisine Dair Sözleşme*” ile İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında Katar, Bahreyn, Kuveyt, Necid bölgesi ve Basra Körfezi hakkında kıyı şeridindeki nüfuz alanlarının tespit edilerek tek bir anlaşma çerçevesinde birleştirilmesi gerektiğine değinmiştir. Paşa, telgrafında Basra Körfezi'nde Kanuni Sultan Süleyman döneminden bu yana Osmanlı donanmasının varlık göstermediğine, İngilizlerin ise yaklaşık iki asırdan bu yana Hindistan ticaretini korumak amacıyla orada savaş gemileri bulundurduğunu belirtmiştir. Ayrıca İngiltere'nin, Basra Körfezi'nin İran sahil kıyısında bulunan Bender Büşir ve Bender Abbas şehirlerinde asker bulundurduğunun üzerinde durmuştur.^[25] Bölgede bulunan itilafları giderebilmek için Osmanlı Devleti ve İngiltere, Basra Vilayeti ve çevresindeki petrol kuyuları üzerinden hâkimiyet alanları belirlemeye çalışmışlardır. Basra Vilayetinin; Umm Kasr, Safvan ve Cebel-i Sanam Osmanlı sınırları içinde sayılırken; Es Safa, El Garaa, El Haba, Ubra ve Antaa petrol kuyuları ise İngiltere denetimindeki Kuveyt sınırları içinde bırakılmıştır. Sözleşmenin bir diğer maddesiyle Osmanlı Devleti ve İngiltere'nin demiryolu hattı, liman ve diğer tesislerin kullanımının yapılacak bir anlaşma ile belirlenmesine çalışılarak Demiryolu-Liman çıkmasını aşmaya çalışmışlardır.^[26]

1914 yılı mayısında ise hem İngiltere hem Dünya siyaseti açısından petrolün önemini artıran bir başka gelişme yaşanmıştır. Serbest girişimci William D'arcy tarafından İran Şahından alınan İran'da petrol arama imtiyazı İngiliz Bahriyesi ve Entelicens Servis adına %56'sının satın alınmıştır. Bu kararın Avam Kamarasına onaylatması ile İngiltere, İran özelinde ve dünya genelinde hatırı sayılır bir aktör haline gelmiştir.^[27]

Yaşanan bu yeni gelişme ise Basra Vilayeti üzerine hâkimiyet kurma mücadelesini daha da artırmıştır. Petrol kuyuları ve demiryolları politikası üzerinden Almanya ile İngiltere arasında 19 Mart 1914 tarihinde yapılan bir anlaşmayla petrol arama ve işletme imtiyazları TPC'ye verilmesi kararlaştırılmıştır. Yapılan bu anlaşmaya göre şirketin hisseleri %50 D'Arcy Gruba, %25 Deutsche Bank'a ve kalan %25'i Anglo-Saxon Petroleum Company yani R-DSC'e verilmek üzere dağıtılmıştır. Osmanlı Devleti ise İngiltere ile Almaya arasında varılan bu mutabakatı 28 Haziran

^[24] Paul Rohrbach, *Saltanat Hattı Bağdat Demiryolu*, Oktay Bozan (sad.), Çizgi Kitap Evi 2021, s. 64-65.

^[25] Önder Kocatürk, *Osmanlı-İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası 1911-1914 Sorunları Çözme Çabaları ve İlişkilerin Kopması*, 2. Cilt (1913-1914), Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2013, s. 90-91.

^[26] Kocatürk, *Osmanlı-İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası 1911-1914 Sorunları Çözme Çabaları ve İlişkilerin Kopması*, 2. Cilt (1913-1914), s. 106.

^[27] Cedid, *Petrol Emperyalizmi*, s. 15-16.

1914 tarihinde çıkarılan bir ferman bu şirkete devretmiştir. Ancak bu ferman Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından onaylanamamıştır.^[28] Bu anlaşma fermanından kısa bir süre sonra I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey tarafından 23 Kasım 1915 tarihinde APOC'e yazılan mektup ile 19 Mart 1914 tarihinde yapılan anlaşmanın artık hükümsüz olduğu ve itilafı olan petrol bölgelerinin Türk Devleti sınırlarında çözümsüz olarak kaldığı bildirilmiştir.^[29]

4. I. DÜNYA SAVAŞI VE ORTA DOĞU

Henüz I. Dünya Savaşı'nın ateşi harlanmamışken Batılı ülkelerin birçoğu rakipleri hakkında kendi pozisyonuna katkı sağlayacak tedbirleri almaya başlamıştır. Bu kapsamda Alman Devleti'nin bürokratları ve Alman Genelkurmayının ortak çalışmasının bir ürünü olan *Revolutionierunsprogramm* ismini verdikleri programla gerek kıta Avrupa'sı ve gerekse dünyanın geri kalan bölgelerinde, İngiltere ve Rusya'yı sıkıştırmak amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Bu programın en büyük ayaklarından birisini oluşturan İslam coğrafyası, Almanya için hayati öneme sahiptir. Çünkü rakibi olan İngiltere, Rusya ve Fransa'nın sömürgesi altında milyonlarca Müslümanın olduğu gerçeği yadsınamaz bir gerçek olduğundan bu toplulukları sömürgeci devletlere karşı ayaklandırmak hedefindeydi. Alman Devleti bu amaç kapsamında, bölgede uzun yıllar seyahatler ve arkeolojik çalışmalar yapan Max Von Oppenheim'in deneyim ve tecrübelerinden yararlanmışır.^[30]

Max Von Oppenheim'in Ekim 1914 yılında hazırladığı raporda “*Türkiye'nin Savaşması*” alt başlığında Almanya'nın kıta Avrupa'sındaki savaş halinin rahatlaması ve İngiltere'nin dikkatini farklı alanlara çekilmesi için yapılacak şeyin Türklerin bol malzeme ve para ile desteklenerek savaşa sokulmasının gerektiğini savunmaktadır. Türklerin savaşa girmesi ile İngiltere'nin Hindistan'a giden yegâne yolu olan Süveyş Kanalı'na yapacakları saldırılar ile İngiltere, kıta Avrupa'sında kullanacakları asker ve mühimmatını bu yolun güvenliğini sağlamak için bölmek zorunda kalacaktı. Üstelik Müslüman coğrafyasında etkinliği olan Türkler, Hindistan'da İngilizlere; Kafkaslarda ise Ruslara karşı ayaklanmalar çıkarabileceklerdir. Böylece Almanlar, Avrupada Fransa ile kara savaşlarında baş başa kalarak galibiyeti garantileyecekti. Ayrıca İngilizler bölünmüş güç dağılımıyla, Almanlar ile savaşmanın zorluğundan dolayı savaşa daha fazla devam edemeyerek Alman çıkarlarına uygun bir barış anlaşması imzalamasının muhtemel olduğu düşünülmektedir.^[31]

[28] Kocatürk, *Osmanlı-İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası 1911-1914 Sorunları Çözme Çabaları ve İlişkilerin Kopması*, 2. Cilt (1913-1914), s. 257-258.

[29] UK FO 608/97-0038./s.33.

[30] Kadir Kon, “Almanya'nın İslam Stratejisi Mimarlarından Max Von Oppenheim ve Bu Konudaki Üç Memorandumu”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, S. 53 (2011/1), 2012, s. 212.

[31] Kon, “Almanya'nın İslam Stratejisi Mimarlarından Max Von Oppenheim ve Bu Konudaki Üç Memorandumu”, s. 232-233.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması Arap halkının ağırlıkta olduğu Orta Doğu'da takip edilen politikaları daha da karmaşık hale getirmiştir. Osmanlı Devleti'ne tabi olan Arap halkı kendisini İngiltere'ye yakın görürken; Osmanlı Devleti'nin, Almanlar tarafında savaşa girmesi bölgenin jeopolitiğini tamamen bozmuştur. İngilizlerin bölgede yaşayacağı sorunların başında ise bir şekilde Kızıldeniz'in trafiğe kapatılması ve İngiliz denetiminde Basra Körfezi kıyısında faaliyet gösteren APO-C'e karşı yapılacak herhangi bir askeri harekât gerçekleştirilmesi gelmektedir.^[32]

Orta Doğu üzerine yapılan planlar İngiltere'yi yeni önlemler almaya itmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri içerisinde yer almasının ardından "cihad" ilan etmesi Müslüman toplumlarda isyanlara dönüşebilmesi düşüncesi İngilizleri telaşlandırmıştır. İngilizler kendilerine karşı İslam coğrafyasında ilan edilecek başkaldırıcıyı bertaraf edebilmek için iki askeri plan hazırlamıştır. Bunlardan ilki, Osmanlı merkezi İstanbul'a yakın Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Osmanlı Devleti'ni savaş dışına itebilmektir. İkinci olarak da imparatorluğun iki asri unsuru olan Türkler ve Arapların bağlantısını kopararak cihad fikrinin Arap toplumuna sirayet etmesini engelleyecek olan Mersin veya İskenderun'dan bir çıkarma yapmaktır. İngiltere'nin uzun yıllar Orta Doğu'da çalışmış uzmanları Sykes, Lawrance ve Bayan Gertrude Bell gibi isimler savaşın Orta Doğu'da şekilleneceği fikrinde birleşmiştir. Özellikle Sykes ve Lawrence başta olmak üzere Mısır ve Süveyş Kanalı'nın güvenliği ve Müslüman toplulukların ayaklanmasını önlemek için İskenderun'dan bir harekât yapılmasını önermişlerdir. Bayan Bell ise; Türklerin, Almanlar ile anlaşma yapmasıyla İbn Suud, Kuveyt Emir ve Arap milliyetçilerinin İngilizler tarafından desteklenmesini ve Osmanlı Devleti'ne bir cephe açılacaksa bu cephenin Çanakkale yerine Irak'tan açılarak Bağdat'a yönelik olması gerektiğini savunmaktaydı. Tüm bu önerilere rağmen dönemin İngiltere Denizcilik Bakanı Winston Churchill'in desteği ile harekâtın Gelibolu'ya yapılmasına karar verilmiştir.^[33]

Osmanlı Devleti'nin savaşa devam edebilmesi Almanya ile arasındaki bağlantının kopmamasına bağlıydı. Ancak bu misyonu üstlenen Bulgaristan'ın 1918 yılı itibari ile artık Almanyadan mali ve askeri yardım alamaması bu bağın uzun süre devam etmeyeceğini göstermekteydi. Üstelik Yunanistan 1917 yılında İtilaf Devletleri yanında savaşa katılmış ve bu sayede İtilaf Devletleri zaten savaştan bıkmış, kötü durumda olan Bulgar ordusunu 14 Eylül 1918 tarihinde Vardar'dan yaptığı taarruz ile savaş dışı etmeyi başarmıştı. Bu durum Osmanlı Devleti için savaşın sonu anlamı gelmekteydi. Bu bağın kopmasının akabinde Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 yılında Mondros Mütarekesini imzalayarak savaştan çekilmiştir.^[34]

^[32] George Antonius, *Arap Uyanışı Arap Ulusal Hareketinin Öyküsü*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 109.

^[33] James Barr, *Kırmızı Çizgi-Paylaşamayan Toprakların Yakın Tarihi*, Ekin Can Göksoy (çev.) Pegasus Yayınları, İstanbul 2020, s. 24-25.; Taha Niyazi Karaca, *Sınırları Çizen Kadın İngiliz Casus Gertrude Bell*, Kronik Kitap 5. Baskı, İstanbul 2021, s. 208-209.

^[34] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1988*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1993, s.141.

5. İNGİLTERE’NİN PETROL POLİTİKASI VE ORTA DOĞU

I. Dünya Savaşı ile birlikte başta Avrupa ülkeleri olmak üzere petrol kullanımı fazla olan ülkelerde yoğun bir talep yığılması meydana getirmiştir. Avrupalı müttefikler çoğunluğu ABD olmak üzere dış alımlar ile petrol gereksinimini karşılama yoluna giderken üretimin artan talebi karşılaması, hızlı fiyat artışlarına neden olmuştur. 1917 yılı itibari ile dünya petrol üretiminin %67’sini karşılayan ABD, gerek ülke içi ihtiyaçlar gerekse savaşan tarafların taleplerinin artması nedeniyle Meksika gibi ülkelere petrol ithal etmeye başlamıştır. Durum vahameti karşısında ABD Başkanı Wilson ülke genelinde petrol üreticileri üzerinde Mark Requa tarafından idare edilen Yakıt İdaresi kurumuyla petrol hareketliliğini kontrol altına çalışmıştır.^[35]

Savaşın son bulmasının ardından petrol tüm ülkeler için vazgeçilmez hale gelmişti. Bu durum karşısında devlet idaresi oluşturmak gerektiği gerçeği İngiliz idareciler tarafından kavranmış ve dünya üzerinde nerede petrol varsa söz sahibi olmak için çalışmalara başlamıştır. Bu kapsamda savaş sonrası kazanımlar açısından Osmanlı Devleti’nde kopardığı özellikle Mezopotamya coğrafyasının önemi katlanarak artmıştır.

İngiltere’nin sadece kendi başına yıllık petrol ihtiyacının 6 milyon tondur. Ayrıca İngiltere’nin ileriki dönemlerde dominyonları ile birlikte yıllık petrol ihtiyacının 10 bin ton bulması muhtemel görünmektedir. Bunun yanı sıra İngiltere’nin önemli bir petrol tedarikçisi olan ABD’de tüketimin üretimin üzerine çıkmıştı. Bu nedenle Meksika’dan petrol ithal eden ABD’nin artık İngiltere’ye petrol veremeyeceği gerçeği İngilizler açısından ileride yaşanabilecek bir talep sıkıntısının belirtisi olarak görülmektedir.^[36]

İngiltere petrol denkleminde acil çözümler üretmesi gerekmedi. Bunun için halen devam eden İran bölgesindeki İngiliz çıkarlarının yanına Mezopotamya petrol bölgelerini eklemek kaçınılmaz hale gelmiştir.^[37] Bu durum karşısında İran üzerinde yapılan tetkiklerde petrol varlığı bilinmekle birlikte bölge genelinde daha kapsamlı jeolojik araştırmalar yapılmalıydı. Mezopotamya ise genel olarak araştırılmamış olmasına rağmen Mezopotamya’nın İran sınırına yakın bölgelerde petrolün varlığı tahmin edilmekteydi. Mezopotamya’nın kuzeyinde Musul Vilayetinin Dicle Nehri boyunca az miktarda petrol çıkarılmaktaydı. Mezopotamya’nın güneyinde ise Basra Körfezi’ne kadar olan yer yer petrolün çıkarıldığı alanlar vardı.^[38]

^[35] Daniel Yergin, *Petrol Para Ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, Kamuran Tuncay (çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1995, s. 201.

^[36] UK FO 608/97-0038. s. 10-11; "Britanya İmparatorluğu’nda petrol durumu. Amiral Sir Edmund Slade (N.I.D. 14074) Temmuz 1918 İmparatorluk Savaş Kabinesi için Amirallik Notu".

^[37] UK FO 608/97-0038. s. 12-13.

^[38] UK FO 608/97-0038. s. 14.

Milletler Cemiyetinin 22. Maddesi kapsamında Osmanlı Devleti'nden ayrılan ulusların belirlenen sınırlar içerisinde kendilerini yönetebilecek düzeye gelene kadar Batılı devletlerin idaresine verilmesi kararı alınmıştır. Bu kapsamda 1920 Nisan ayında yapılan San Remo Konferansı akabinde Basra, Bağdat ve Musul Vilayetlerinden oluşan Irak, İngiltere mandası altına verilmiştir. Irakta kurulan İngiliz Yüksek Komiserliği görevine ise Hindistan'da uzun yıllar çalışan Yüzbaşı Arnold Wilson getirilmiştir.^[39] Mezopotamya'da siyasi varlığını kabul ettiren İngilizler hızla bölgenin yeraltı zenginliklerini araştırmaya başlamıştır.

Petrol arama çalışmalarına başlayan İngilizler Mezopotamya'da petrol kuyuları işletilen Musul ile Mandali arasındaki bölüm odaklanmıştır. Buradaki petrolün Dicle vadisi boyunca Hamma Ali, Kaiyara ve Fethah geçidinden güneye doğru gittiği düşünülmektedir. Bu bölge içerisinde özellikle Kerkük, Tuzhurmatu, Küfri ve Kızıl Robot'ta petrol sızıntısı gözle görülebilir bir düzeydedir. Ancak bölgenin Basra Körfezi'ne uzak olması nedeni ile petrol işletmeciliği gelişmemiştir.^[40] Mandali'nin 15 mil kadar kuzeyinde yer alan Naft Khaneh bölgesinde petrolün varlığı bilinmekteydi. 1914 yılı öncesinde Türk sınırları içerisinde olan bölge savaş sonrasında, APOC'nin petrol arama imtiyazı alanı içerisine dâhil edilmiştir.^[41] Diğer bir petrol bölgesi olan Luristan ve Pusht-i Kuh arası ise birçok noktadan petrol çıkarılmaktaydı. Ayrıca bu bölge Basra Körfezi'ne yakınlığı ile petrolün nakli konusunda avantaj sağlamaktaydı.^[42] Son olarak ise Arabistan ve Baktiyari bölgesi alanında petrol çıkarılan alanların varlığı bilinmekle birlikte bu alan da APOC'nin çalışma alanı içerisindeydi.^[43] Petrol sahalarının güney bölümünü ise; Basra Körfezi kıyıları ve İran Platosunun güney kısımları olarak ikiye bölmek mümkündür. Basra kıyılarında hâlihazırda çıkarılan petrolün nakli de gayet kolaydır. Buna rağmen İran Platosunun güney kısmından çıkarılan petrol ise hem daha zahmetli çıkarılmakta hem de nakli zor yapılmaktaydı. Tüm bu petrol sahalarının yanı sıra bir de Fırat Vadisi boyunca çıkarılan ancak çok eski kuyulara sahip olan alan da vardı. Özellikle Hit ve Ramadieh bu alanların başında gelmektedir. Ayrıca Bağdat'a 70 mil kadar mesafede Fırat Nehri havzası içerisinde petrol çıktığı bilinmektedir.^[44]

Mezopotamya kuzey kısmında bilinen üretim yerlerinin başında Mezopotamya'nın İran sınırında bulunan Mandali bölgesinin kuzeyinde bulunan Naft Khaneh gelmektedir. Ancak bu bölgelerin geniş ve yüksek platolarla çevrilmiş olması petrolün elde edilmesi kadar sağlıklı bir şekilde rafine edilecek bölgelere nakli ko-

^[39] İsmail Şahin, Cemile Şahin, Samet Yüce, "Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 8/15, Kış 2014, s. 117-118.

^[40] UK FO 608/97-0038. s. 16.

^[41] UK FO 608/97-0038/s. 17.

^[42] UK FO 608/97-0038/ s. 18.

^[43] UK FO 608/97-0038/s. 19.

^[44] UK FO 608/97-0038/s. 21.

nusunu da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla petrol sahaları üçe bölünerek düşünülmelidir;

1. Musul ile İran sınırında bulunan Mandali'ye kadar olan bölüm;
2. İran'ın kuzeybatısında bulunan Luristan bölgesi ile Pusht-i Kuh arasındaki bölge;
3. İran'ın güney batısında yer alan Baktiyari bölgesi ile Arabistan arasında kalan bölge olarak değerlendirilmelidir.^[45]

Dünya petrol piyasasının %3'ünden daha az olan payını artırmak isteyen İngilizler savaş sonrası Mezopotamya analizini hızla yaparak şirketler eliyle dünya petrol piyasasına hakim olmaya çalışmıştır. Bu kapsamda R-DSC'nin, İngiliz denetimindeki Mezopotamya petrollerinden pay alması ve bu sayede şirkette söz sahibi olmak birincil önceliklidir. İngilizler R-DSC ve APOC'nin Mezopotamya'daki petrol-lerin ortak bir şekilde çıkartılarak Fransa idaresi altında bulunan bölgelerden Akdeniz'e iletilmesini için çalışmalar yapılmıştır. Bunun gerçekleşmesi için ilk olarak İngiltere ve Fransa arasında bir anlaşma yapılması gerekmekteydi. İngiltere Başbakanı ve Dışişleri Bakanı bu anlaşmaya taraftar olmaması nedeni anlaşma geçmemiştir. Ayrıca Başbakan, Savaş Ofisine Mezopotamya'daki İngiliz nüfuz alanlarında petrol araştırılması ve bu alanlardan petrolün büyük limanlara aktarılması için yapılması gereken petrol boru hatlarının ve demiryollarının güzergâhlarının tespit edilmesi için kapsamlı bir çalışma yapılmasını istemiştir. Başbakan, Mezopotamya'daki petrol alanlarının herhangi bir şirketten ziyade İngiliz Devleti'nin menfaatlerine çalışmasını arzu etmekteydi.^[46]

Bölgedeki petrolün uluslararası ticarete arzı amacı ile iki rota göze çarpmaktadır. Birincisi güneye boru hatları ile indirilen petrolün Şattülarap'ta gemilere yüklenmesidir. Ancak bu durumun önündeki en büyük engel Şattülarap'a yaklaşabilecek büyük gemilerin sığ deniz seviyesi nedeniyle kapasitesinin sadece %60'nın yüklenebilmesidir. Petrolün arzının bir diğer rotası ise son noktasının Akdeniz'e çıktığı bir boru hattı veya demiryoludur. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak son noktasının İskenderun veya Beyrut olduğu ve Bağdat-Halep arasındaki uygun durumuyla Bağdat Demiryoludur. Bu rota yapılı durumu nedeni ile akla en uygun olanıdır. Bu rotanın yanı sıra Fırat Vadisini takip edecek hat ile Akdeniz'e ulaşması rotanın önemini artıracaktır. Bunların yanı sıra çözü takip eden ve Hayfa'ya çıkan bir hat da düşünülmüşse de bu hattın güvenliği ve su ikmalinin zorluğu nedeni ile benimsenmemiştir.^[47]

^[45] UK FO 608/97-0038/s. 15-16.

^[46] The National Archives, Kew, Iraq, 1914-1974: Selected files from series UK T 161/738, s. 8-9.

^[47] UK FO 608/97-0038/s. 26-27.

İngiltere'nin Irak Yüksek Komiseri Yarbay A. Wilson 13 Mart tarihinde Hindistan Ofisine yazdığı raporunda “*Petrol İmtiyazları Mezopotamya Geleceği*” başlıklı yazısında savaş sonrası petrol politikaları hakkında bilgiler vermektedir. APOC tarafından bölgede temsil edilen İngilizlerin petrolün Akdeniz'e taşınabilmesi için demiryolu ve petrol boru hattı döşenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu hattın Basra Körfezi'ne bağlanmasıyla Basra'dan Akdeniz'e kadar sorunsuz bir petrol arzı gerçekleşeceğini savunmuştur.^[48]

6. SAVAŞ SONRASI ORTA DOĞU PETROLÜ VE MÜTTEFİKLERİN ANLAŞMA ÇABALARI

15 Mart 1919 tarihinde Mr. Forbes Adam, Sir A. Hirtzel ve Sir L. Malet tarafından kaleme alınan “İran ve Mezopotamya Petrol Sahaları” başlıklı yazıda, İngiltere'nin petrol ihtiyaçları açısından İran ve Mezopotamya petrolerinin önemi üzerinde durulmuştur. Yazıda bu bölgelerde eskiden kalma Alman ve Türk imtiyazlarının yanı sıra Fransızların ve Amerikalıların çıkar elde etmek için çalıştıkları belirtilmektedir. Özellikle gelişen teknoloji ile birlikte her alanda kömürün yerini almakta olan petrolün çıkartıldığı alanlar artık savaş sonrası dönemin en önemli ganimeti haline gelmiştir. Bu nedenle İran ve Mezopotamya'da elde edilen petrolün İngiltere'ye ulaşabilmesi için ulaşım hatlarının önemle ve titizlikle hesaplanması gerekmektedir. Bunun için ise, elde edilen petrolün boru hatları ile İngiliz denetiminde bir limana ulaşması gerekmekte olduğu yazıda önemle vurgulanmaktadır.^[49]

Times Gazetesinin 24 Temmuz 1920 tarihli nüshasında “*Anglo-French Oil Supplies*” başlıklı yazı ile İngiltere ve Fransa arasında Mezopotamya bölgesindeki petrolün bölüşülmesi müzakereleri hakkında bilgiler vermektedir. İngiltere Hükümeti adına Sir Joh Codman ve Fransa Hükümeti adına M. Phillippe Berthelot tarafından imzalana mutabakat muhtırası ile savaş sonrası petrol alanları paylaşımı her iki hükümet başbakanı tarafından 24 Nisan 1920 tarihinde onaylanmıştır. Bu mutabakata göre; İngiltere Hükümeti, Mezopotamya'dan çıkarılacak petrolün ham petrol temel alınarak %25'ni Fransa Hükümeti'ne bırakmaktadır. Ayrıca İngilizlerin, APOC tarafından tedarik ettiği petrolün Mezopotamya üzerinden Akdeniz'e ulaştırmak için yapacağı petrol boru hattının ve demiryollarının Fransa mandası altındaki topraklardan geçmesine izin verecektir. Yine bu alanlar dâhilinde bir limana ulaştırılan petrolden Fransa Hükümeti gerekli yüzdelik hakkını APOC ile yapacakları görüşmelerle alacaktır. Bu amaç ile yapılacak olan demiryolları ve boru hatlarının yapımı için ithal edilecek olan malzeme ve ekipmanlar, Fransız mandası altındaki topraklardan vergilerden muaf tutularak taşınacaktır. Ayrıca anlaşmaya göre İngiliz denetimindeki arazilerde Fransız müteşebbislere, Fransa deneti-

^[48] UK FO 608/97-0038. s. 5-7.

^[49] UK FO 608/97-0038. s. 1-2.

mindeki arazilerde ise İngiliz müteşebbislere petrol arama konusunda ortak hak tanınacaktır.^[50]

Petrol artık Fransızlar açısından da önemli bir maden kaynağına dönüştüğünden savaş sonrası durumdan payını almanın peşindedir. Bunun en büyük nedeni ise savaş başlamadan önce Fransa'da bulunan motorlu kara ve hava araçları sayısı yaklaşık 300 kadarken, 1918 yılına gelindiğinde toplam 12 bin uçak ve 70 bin yük aracına yükselmiştir. Yüksek sayıda motorlu araca sahip olan Fransa Devleti bu araçların yakıt ikmalini sağlamak açısından petrol politikada değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır.^[51] Artık petrolün vazgeçilmez üstünlüğü Fransızlara 1922 tarihinde hızlı adımlar attırmıştır. Yeni hükümeti kuran Başbakan Reymond Poincare, Fransa'nın ünlü sanayicilerinden Albay Ernest Mercier'e petrol konusunda Fransız Hükümeti'ne çalışması teklifinde bulunmuştur. Bu teklifi kabul eden Albay Compagnie, Française des Petroles (CFP) kurmuş ve Fransa Devleti artık bu şirket aracılığı ile temsil edilmeye başlamıştır.^[52]

İtilaf Devletleri'ne savaş boyunca gerek maddi ve gerekse manevi olarak desteğini esirgemeyen ABD bir anda savaş sonrası paylaşım nedeni ile dışlanmış hissine kapılmıştır. 1920 San Remo Anlaşması ile İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'nden kopardıkları alanları ve yer altı zenginliklerini paylaşmaları ABD'li petrol şirketi SOC başta olmak üzere ABD'li makamlar nezdine kınanmıştır.^[53]

7. İNGİLTERE VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN PETROL ÇIKMAZI

ABD'nin I. Dünya Savaşı sonrasında dünya petrol arzının %80'ini kontrol ediyor olması İngiltere'yi acil önlemler almaya itmiştir. Bu amaçla İngiltere küresel ölçekli bir petrol şirketini kontrol altına almak için çalışmalar yapmış ancak R-DSC ile yapılan görüşmelerde herhangi bir sonuç çıkmamıştır. Üstelik bir de İngiltere ve Fransa arasında yapılan Anglo-French Antlaşması'nın askıya alınması bu durumu daha da zor hale sokmuştur.^[54]

İngilizlerin petrol sahalarında gücünü artırması için takip ettikleri politikalar zaman zaman İngiltere ile ABD arasında iplerin gerilmesine neden olmuştur. Bu kapsamda dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon ile ABD'nin Londra Büyükelçisi arasında zaman zaman sertlik seviyesi yüksek görüşmeler yapılmıştır.

^[50] *The Times* "Anglo-French Oil Supplies.", 24 Temmuz 1920, s.11.

^[51] Yunus Emre Tekinsoy, "Mir Yakup Mehdiyev'e Göre Uluslararası Siyasette Petrol ve Azerbaycan Petrolleri", *I. Milletlerarası Türkiye-Azerbaycan Münasebetleri Sempozyumu*, Kastamonu 12-14 Mayıs 2016, s. 239.

^[52] Yergin, *Petrol Para Ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, s. 216.

^[53] Yergin, *Petrol Para Ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, s. 223.

^[54] UK T 161/738, s. 7.

12 Mayıs 1920 tarihinde ABD Londra Büyükelçisi John William Davis, İngiltere Başbakanına hitaben yazdığı mektupta; Mezopotamya ve Filistin bölgesinin İngiliz idaresine bırakılmasında ABD'nin desteğini alan İngiltere'nin, bu bölgelerden çıkartılan petrolde Amerikan şirketler eşit şartlar sağlamadığını savunmuştur. Büyükelçiye, İngiliz Hükümeti'nin bu bölgelerdeki petrolü sadece İngiliz şirketlerine çıkar sağlamak amacı ile çalışmalar yürüttüğünü, bu kapsamda petrolün liman bölgelerine taşınmasında kullanılacak petrol boru hatları, demiryolları ve rafinerilerin inşası için gizli çalışmalar yapmakta olduğunu müttefiklik ruhuna yakışmadığını beyan etmiştir. Ayrıca Büyükelçi, I. Dünya Savaşı sonrasında Paris'te yapılan barış görüşmelerinde alınan kararlara tüm devletlerin uyması gerektiğini savunmaktadır. Üstelik Büyükelçi, bu görüşmelerde İngiliz Dışişleri Bakanın vermiş olduğu taahhütler de bu yönde olduğunu hatırlatmaktadır. Mevcut durumda müttefik devletlerin işgali altında olan veya Milletler Cemiyeti kararıyla manda yönetimi altına alınan bölgelerde sadece mandacı devletlerin şirketlerine öncelik sağlamasının, ABD'li şirketlerin ve girişimcilerin dezavantajlı duruma düşeceğini Büyükelçi tarafından vurgulanmıştır. Büyükelçi, ABD'nin savaş sonrası kazanımlarını bu yönde müttefikleri ile paylaştığını dile getirerek, savaş öncesinde Osmanlı toprakları almış oldukları imtiyazları bu kapsamda devam ettirmediği örneğini vermiştir.^[55]

John William David 28 Temmuz 1920 günü İngiltere Başbakanına I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan petrol pazarlığı anlaşmaları çerçevesinde bir mektup daha yazmıştır. Bu mektuba göre; İngiltere ve Fransa Hükümetlerinin aralarında yaptıkları anlaşma ve çalışmalar ile manda yönetimi altına aldıkları topraklarda petrol arama ve transfer etme konularında mutabık kaldıklarının ABD tarafından öğrenildiğini dile getirmiştir. Büyükelçi bu durumun ABD'nin bölgeden dışlanmaya çalışıldığı imajı yarattığına değinmektedir. Ayrıca, İngiltere Hükümeti'nin Doğu ve Yakın Doğu bölgelerinde takip etmekte olduğu politikaların ABD'ye de bildirilmesini istemektedir.^[56] Bölgeden dışlatıldığı düşüncesi ile ABD Kongresi 1920 yılında İngiltere ve Fransa devletlerine misilleme yapmak için "*Maden Kaynakları Kiralama Yasası*" çıkarmıştır. Bu yasa ile ABD'li girişimciler ikinci ülkelerde maden arama amacıyla toprak kiralamak için anlaşmalar yapabilecekti.^[57]

9 Ağustos 1920 tarihinde İngiltere Hükümeti adına Lord Curzon, ABD'nin Londra Büyükelçisine konu ile ilgili olarak cevap vermiştir. Bu cevaba göre; Curzon, Büyükelçinin ima ettiği gibi Mezopotamya bölgesinde petrol transferi amacı ile yapılan herhangi bir demiryolu veya petrol boru hattının olmadığı üzerinde durmaktadır. Üstelik bu bölgede çıkarılan petrolü kullanılabilir hale getirmek amacı ile yapılan rafinerilere değinen Büyükelçiye henüz İngiltere işgali altındaki

^[55] UK T 161/738, s. 16-17.

^[56] UK T 161/738, s. 18.

^[57] Yergin, *Petrol Para Ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, s. 223.

Mezopotamya topraklarında yapılmış bir rafineri olmadığını ve bölgeden çıkarılan petrolün APOC'e ait olan küçük bir rafineride işlem gördüğünü belirtmiştir. Curzon; Basra, Bağdat ve Musul bölgesinde petrol kuyularının açıldığı söylentilerinin de doğruyu yansıtmadığını vurgulamıştır. Söz konusu kuyular Osmanlı Devleti zamanında açıldığı üzerinde duran Curzon, bu kuyuların I. Dünya Savaş sırasında İngiliz ordusunun Mezopotamya operasyonlarında kullanmak için tüm masrafları İngiliz ordusuna ait olmak üzere orduya tahsis edildiğini dile getirmiştir. Demiryolları konusunda ise Curzon, Büyükelçi tarafından iddia edilen demiryollarının I. Dünya Savaşı boyunca İngiliz askerlerinin sevki amacı ile yapıldığını belirtmiştir. Ayrıca Curzon, ABD Büyükelçisinin Mezopotamya'da İngilizlerin tek taraflı olarak münhasır bölge ilan edip diğer devletlere burada ticaret yapmasını yasaklayacağı düşüncesinin ise doğruyu yansıtmadığını ısrarla vurgulamıştır.^[58]

İngiliz Hükümeti'nin dünya petrol piyasasının sadece %4'ünü kontrol ederken ABD'nin piyasasının %80'ini domine etmekte olduğunu belirten Curzon, ABD'nin özellikle Meksika'da petrol operasyonunun neredeyse tamamını kontrol ederken diğer ülkelere bağlı şirketlerin bölgeye girmesine izin vermediğinin altını çizmiştir. Oranlar bu denli ortada iken İngiltere'nin dünya petrol piyasasının dengesini lehine bozduğu iddiasının tamamen asılsız olduğunu belirten Curzon, ABD'nin Amerika kıtasında veya okyanus üzerinde bazı bölgelerde İngiliz şirketlerinin kazanmış olduğu petrol imtiyazlarını iptal ettirdiğini ABD Büyükelçisine hatırlatmaktadır. Curzon, İngiltere mandası yönetimi altına alınan bölgeler ve bu bölgelerin geliştirilmesi hakkında Milletler Cemiyeti'nin belirlediği kurallar çerçevesinde hareket edildiğini belirtmiştir. İngiliz Dışişleri Bakanı, Mezopotamya'da hiçbir devletlerin ticari faaliyetlerine mani olunmadığını belirterek ABD Büyükelçisine karşı İngiltere'nin haklılığını ortaya koymaya çalışmıştır.^[59]

Büyükelçinin, Fransa ile İngiltere arasında ABD'yi dışlayan bir ittifak içinde olduğu iddiası üzerine ise Curzon, savaş sonrasında Musul da dâhil olmak üzere Mezopotamya petrollerinin bölgede kurulacak olan Arap Devleti'ne bırakıldığını belirtmiştir. Ayrıca Fransa Hükümeti de Musul konusunda bölgenin İngiliz mandası altında olacak Arap Devleti'ne bırakılması konusunda İngiltere ile anlaşmış olduğu vurgulanmıştır. Curzon, Fransa'nın bu anlaşma karşılığında TPC'den %25 pay alacak ancak buna karşılık çıkarılan petrolün Akdeniz'e sevki için Fransa mandası yönetimi altındaki Suriye bölgelerinden geçişine ve gerekli tesislerin sağlanmasına kolaylık sağlayacağı belirtmiştir.^[60] Konu hakkında ayrıntılı bir bilgilendirme yapan Lord Curzon İngilizleri bölgedeki çıkarlarından kolay kolay vazgeçmeyeceğini göstermeye çalışmıştır.

^[58] UK T 161/738, s. 18-19.

^[59] UK T 161/738, s. 19-20.

^[60] UK T 161/738, s. 21.

Büyükelçi ve Lord Curzon arasındaki yazışma böyle devam ederken ABD Büyükelçisi 6 Aralık 1920 günü ABD Dışişleri Bakanı Bainbridge Colby'nin 20 Kasım 1920 tarihli gönderisini Lord Curzon'a iletmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Colby bu gönderisinde Curzon'a, Büyükelçi ile arasında geçen yazışmalardan haberdar olduğunu bildirdikten sonra İngiliz Hükümeti'nin Mezopotamya bölgesinde yapılacak olan petrol aramalarının tüm ülkeler için eşit hakların sağlayacak olmasının ABD Hükümeti tarafından memnuniyetle karşılandığını bildirmiştir. Ayrıca bölgedeki petrol kuyularının masrafları ordu tarafından karşılanmak şartı ile İngiliz ordusuna tahsis edildiğini ve savaş sırasında askeri amaç için kullanıldığını belirten Lord Curzon'a savaş sonrasında bölgenin petrol araştırılmasına ABD'li şirketlerinde katılmasının ittifak ruhuna yakışır bir adım olacağını bildirmiştir.^[61]

ABD'li Bakan, Lord Curzon'a Mezopotamya'da varlığı bilinen petrol sahalarının İngiltere tarafından münhasır ticari alan ilan edilmesi durumunda İngiltere ve ABD şirketleri arasında problemlere neden olacağını belirtmiştir. Colby, San Remo Anlaşması'nda, I. Dünya Savaşı'nı kazanan ülkelerin kaybeden ülkelere aldıkları topraklar veya manda yönetimlerinde, petrol sahalarında araştırma yapılması haklarını galip tarafın tamamına verildiği üzerinde durmuştur. Buna göre ABD'li yatırımcıların savaş galibi ülkelere olması nedeniyle petrol arama çıkarma faaliyetlerine katılma hakkının diğer galip ülkeler ile eşit seviyede temsil edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ancak Colby, İngiliz Hükümeti'nin bu anlaşmanın gereğini kendi idaresi altında olan topraklarda sadece İngiliz şirketlerinin faaliyet yürütmesi şeklinde yorumladığını dile getirmektedir. Son olarak da Lord Curzon'un dünya petrol piyasasının %80'ini ABD'li kuruluşların piyasaya hükmettiği tezine karşı Colby, bunun temelsiz bir ifade olduğunu belirtmiştir. Zira bu oran ancak %12'ye tekabül etmekte olduğunu ortaya koyan Colby, bu abartılı rakamın içerisinde henüz herhangi bir petrol çıkarma faaliyeti yürütülmeyen ve sadece teknik çalışmalar ile petrol varlığı kabul edilen arazilerin de hesaplanmasının yanlış olduğunu belirtmektedir. ABD'li Bakan, tüm paydaşları ile birlikte elde ettiği petrol üretiminin kendi iç arzını karşılamaktan uzak olduğunu, bu neden ile ABD'nin tüm petrol arazilerinde I. Dünya Savaşı'nı kazanan ülkeler statüsünde çalışmalarda bulunabileceğini, aynı ölçüde diğer savaş kazanan ülkelerinde ABD kontrolü altındaki bölgelerde petrol arama faaliyetinde bulunmakta özgür olduğuna değinmektedir.^[62]

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon da ABD'li Bakan'a konu hakkında cevaplar vermiştir. Curzon, ABD'li Bakanın San Remo Petrol anlaşmasında bazı hükümlerinin yanlış anlaşıldığını dile getirmiştir. İngiltere'nin savaş sonrası elde ettiği kazanımlarının müttefikleri ile ortak hareket ederek kullandığını belirten Curzon, Mezopotamya bölgesinde Fransa ile birlikte yaptıkları çalışmaları örnek

^[61] UK T 161/738, s. 22.

^[62] UK T 161/738, s. 24-25.

göstermiştir. Ayrıca Lord Curzon savaş öncesi dönemlerde Osmanlı Hükümeti tarafından TPC'ye bölgedeki petrol arama imtiyazının verildiğini ve savaş sonrasında yapılan Sevr Anlaşması'nın 311 ve 312. maddelerinde* bu durumun belirlendiğini dile getirmiştir. Curzon bölgede petrol arama tarihçesini kısaca özetleyerek ABD'li bakanı bilgilendirmeye çalışmıştır. Bu tarihçeye göre, savaş öncesinde Sultan II. Abdülhamid tarafından 1888 ve 1889 yıllarında yapılan anlaşmalar çerçevesinde Musul ve Bağdat Vilayetleri olmak üzere bölgenin ikiye ayrılarak 1904 yılında Almanlarla yapılan anlaşma akabinde petrol arama imtiyazının Anadolu Demiryolu Şirketi'ne verilmişti. Bölgede yaşanan petrol arama karmaşasında 1906 yılında Alman grubu ile İngiliz şirketleri ortaklaşa petrol arama konusunda görüşmelere başlamış ve neticesinde Osmanlı Devleti; petrol arama imtiyazını Alman ve İngiliz şirketleri tarafından kurulan TPC'ye petrol imtiyazı verilmişti. Almanların %25 ile temsil edilmekte olduğu şirketin kesinleşen anlaşması 1914 yılının

* Sevr Anlaşmasınının 311 ve 312. Maddelerinde savaşı kazanan İtilaf Devletleri'nin savaş öncesinde Osmanlı Devleti'nden kazanmış oldukları imtiyazlar savaş sonrasında koruma altına almışlardır: *"Madde 311; Başlıca Düvel-i Müttefikadan birinin idare ve ve vesayetine terk olunmak üzere Türkiye'den fek edilmiş olan arazide 29 teşrinievvel 1914 ten evvel Hükümet-i Osmaniye veya devair-i mahalliye-i Osmaniye canibinden ita edilmiş olan imtiyazatın müstefit olan düvel-i müttefika tebası ile üç azadan terekki grubları ve tebaası tarafından murakabe edilmiş olan şirketlerin hukuk-i meşrua-i müktesebeleri aklakadar devlet tarafından tamamen ipka ve muhafaza edilecektir. Devlet-i mezkure kendilerine evvelce tahsis olunmuş olan teminatı ipka veyahut anlara muadil teminat irae edecektir.*

Maahaza mezkur devlet imtiyazat-ı mezbureden birinin muhafazası menafi-i ammeye mugayir olduğu fikrinde bulunur ise arazi kendi idaresi veya vasayeti altına vazolunacağı tarihten itibaren altı ay zarfında imtiyaz-ı mezkûr işira veyahut tadilini teklif etmek eylemek salahiyetini haiz olacaktır. Bu taktirde sahib-i imtiyaza ahkam-ı atiyeye tevfi kan muhik bir taviz vermek mecbur olacaktır. İş bu tavizin miktarı hakkında tarafeynce birriza ittifaq hasıl olmasza miktar-ı mezkurun tayini üç azadan terekki grubları ve tebaası mahkemelerine tevdi olacaktır. Bunların bir azası, imtiyaz bir şirkete ait olduğu taktirde, sahib-i imtiyazın veya ekseriyet-i sermayenin sahibi bulunan kimselere mensup olduğu devlet tarafından ve ikinci aza alakadar arazide icra-yı hüküm ve nüfuz eden devlet cabibinden ve üçcüsünün intihabı da alakadarlar ittifaq edemezlerse iş bu üçcücü aza Cemiyet-i Akvam Meclisi tarafından tayin olunacaktır. Gerek cihet-i hukukiyeyi ve gerek hakkaniyet nazar-ı itibare alarak ita-yı hüküm edecek olan mahkeme takdire tealluk eden kaffe-i nokati da nazarı itibare almaya mecbur olacak ve bu hususta fikra-i atiyede beyan olunan müddetin hitamında kontratosunun şerait-i iktisadiye-i cedideye Tevfik edilerek yeniden kabulü esasını da nazardan dur tutmayacaktır. Eğer imtiyaz ipka edilmiş ise sahib-i imtiyaz işbu maddenin ikinci fıkrasında beyan olunan müddetin hitamında kontratosunun şerait-i iktisadiyeye Tevfik edilmesi talep etmek hakkını haiz olacak ve alakadar devletle oğrudan doğruya itilaf hasıl olamasığı tektirde karar anifüzzikri mahkeme-i hakemiyeye havale olunacaktır."

"Madde 312, Gerek 1913 senesindeki balkan muharebatı neticesinde ve gerek 311 inci maddede beyan olunan arazi müstesna olmak üzere işbu muahede Türkiyeden fek edilmiş olan arazide suret-i katiyede iktisab-ı tasattuf eden devlet 311 inci maddenin birinci fıkrasındabeyan olunan imtiyazın sahib ve alakadarlarına karşı kaffe-i hukuk ve mükellefiyatça, Devlet-i Osmaniye'nin makamına kaim olacak ve bunlara tahsis edilmiş olan tazminat muhafazaa veyahut muadil teminat irae etmege mecbur bulunacaktır. İşbu kaimiyet arazi-i mezkureyi iktisap eden her devlet içi arazinin intikalini tasrih eden muahedenin mevki-i meriyete vaz'ından itibaren haiz-i tesir olacaktır. Mezkur devlet imtiyazı işletmesi ve mukavelatin icra edilmesi hususlarının bila inkıta devamı için tedabi-i lazıma ittihaz eyleyecektir. Maahaza işbu muahede mevki-i icraya vaz olunur olmaz mezkur imtiyazat ve mukavelat mezkur devletler ahkam-ı kanuniesile şeriat-i cedide-i iktisadiyeye bilittifak Tevfik zımında araziyi iktisap eden devletler ile imtiyazat ve mukavelattan müstefit olanlar arasında müzakerata girişilebilecektir. Altı ay zarfında ittifaq hasıl olmadıği taktirde devlet veya imtiyazattan müstefit olanlar nizaların 311 inci maddede suret-i teşekkülü beyan olunan hakem mahkemesine havale edebileceklridi." Bkz. Nihat Erim, Devletlerarası Hukuk ve Siyasi, Tarih Metinleri, Cilt 1 (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları), TTK Basimevi, Anlara 1953, s. 348-350.

başında imzalanmıştı.^[63] Akabinde I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile birlikte Almanların elinde bulunan hisselerin İngiliz şirketlerinin eline geçmiştir. Ancak Curzon savaş öncesi yapılan bu anlaşma ve müzakerelerin savaş sonrasında yok sayılması gerçeğin net olarak anlaşılmasını engellediğini ABD'li Bakan'a anlatmaya çalışmıştır. Ayrıca Curzon, savaş sonrasında Almanlardan İngiliz şirketlere geçen hisselerin bölgeden çıkarılacak olan petrolün Akdeniz'e sevki için Fransa mandası altında olan topraklardan geçme şartı ile Fransa'ya ait şirketlere devredildiğine değinmiştir. Lord Curzon, I. Dünya Savaşı'nda galip gelen ülkeler açısından "petrol ve diğer madeni yağlar ve gaz içeren tüm arazilerin" dünya milletleri açısından aranıp bulunduktan sonra geliştirilmesinde eşit şartlarla hareket edilmesi benimsendiğini belirtmektedir. Ayrıca Lord Curzon, ABD Dışişleri Bakanının ülkesine yönelttiği suçlamalara karşın ABD'nin Haiti ve Kosta Rika gibi petrol çıkarılan ülkelerde İngiliz şirketlerinin dışlanmakta olduğunu vurgulamaktadır.^[64] Tüm bu karşılık suçlamalara rağmen İngilizler Amerikalıların dışarıda tutularak bir kazanç sağlayamayacağını anlamıştır.

ABD'li girişimcilerin teknik desteği olmadan Mezopotamya'da sağlıklı bir petrol sanayisinin kurulmasının gecikeceğinin farkına varan İngilizler, özellikle *Bay Yüzde Beş* olarak bilinen Osmanlı tebaasından Caltoz Gülbenyan'ın telkinleri ile ABD'li şirketleri R-DSC ve APOC şirketi ortaklığına dâhil edilmeye karar vermiştir.^[65] Amerikalılar I. Dünya Savaşı'nı kazanan ülkeler bloğunda olması nedeni ile tüm haklardan yararlanarak serbest ticaret politikasının takip edilmesini İngiltere ve Fransa gibi diğer galip ülkelere her platformda bildirmiştir. ABD'nin bu talepleri nedeni ile dönemin İngiltere Hükümeti Bakanlarından Wiston Churchill'in 1922 yılında "*Amerikalılar Irak Petrollerinden pay sahibi olmadıkça Orta Doğu'daki sorunlarımızın sona erdiğini asla göremeyeceğiz*" şeklinde verdiği beyanata olayı özetler biçimdedir. ABD'den gelen bu şiddetli muhalif havayı dağıtabilmek ve müttefik olan devletleri bir çizgiye getirebilmek amacı ile APOC ve TPC gruplarının yöneticisi olan Sir Codman ABD'ye giderek bir uzlaşma zemini hazırlamaya çalışmıştır. Bu görüşmeler sonucunda TPC 23.75'lik hisselerle bölünmüştür.^[66] Böylece TPC, Amerikan SOC, Hollanda Kraliyet Ailesi ve İngiliz ortaklı R-DSC, yine İngiliz Hükümeti adına APOC ve son olarak Fransız CFP olmak üzere %23,75 olmak üzere Irak petrolleri paylaşmıştır. Anlaşmadan arta kalan %5'lik hisse ise her zamanki gibi tarafları masada uzlaştıran Gülbenyan'ın olmuştur.^[67] Böylelikle büyük bir çıkar çatışmasına dönüşmeden Irak petrolleri büyük devletler arasında paylaşılmış ve çatışma ortamı kısa süreliğine son bulmuştur.

[63] UK T 161/738, s. 24-25.

[64] UK T 161/738, s. 26-27.

[65] Yergin, *Petrol Para Ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, s. 224.

[66] Barr, *Kırmızı Çizgi-Paylaşılmayan Toprakların Yakın Tarihi*, s. 162-163.

[67] Cedid, *Petrol Emperyalizmi*, s. 34.

Her iki taraf da anlaşmış gibi görünse de iki taraf da kendi tezleri için Mezopotamya'yı siyasi karaktere bürümeye çalışmaktadır. İngilizler bu kapsamda Arap halkına kendi çıkarlarına hizmet eden ve anayasal bir pencereden toplumun desteğini kazanmış bir Kral devşirerek Irak'taki çıkarlarını güvence altına almaya çalışmaktadır. Bu kapsamda Sömürgeler Bakanı Churchill'in desteğini alan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı Irak'a kral seçtirerek İngilizler rakiplerine göre bir adım öne geçmiştir.^[68] Aynı noktadan yola çıkan Amerikalılar ise savaş öncesi ortaya çıkan Chester Projesi ile Anadolu'da İngilizler ile mücadele eden Ankara Hükümeti'ne yaklaşmaya gayret göstermiştir. Daha önce de İstanbul Hükümeti'ne yapmış olduğu başvuruyu esas alan Chester bu sefer Ankara, Sivas, Diyarbakır, Bitlis, Van, Musul, Süleymaniye ve Kerkük'ü kapsayan ve yılda en az 100 kilometre demiryolunu yapımını esas alan projeyi Ankara Hükümeti'nin önüne getirmiştir. Bu proje demiryolunun geçtiği noktalarda maden arama imtiyazını da talep etmesi nedeni ile önem arz etmektedir. İstanbul Hükümeti döneminde yapılan teklif Almanların daha önceden almış olduğu imtiyazlar ile çakışması nedeniyle iptal edilmişti. Ancak, savaş sonrasında dönemde İstanbul Hükümeti'nin aksine Ankara Hükümeti konuya sıcak bakmakta olduğu anlaşılmaktadır. İngiliz Hükümeti ise gerek Osmanlı Hükümeti gerekse Ankara Hükümeti dönemlerinde böyle bir projede taraf olmayacağını açıklanmıştır.^[69] Anadolu'daki savaşın son bulup artık barış görüşmelerinin başladığı sırada Ankara Hükümeti'nin böyle bir politika takip etmesi İngilizlerin başını çektiği Müttefik kanatta bir gedik açmaya yöneliktir.

Times Gazetesi "*Anadolu'nun Geleceği*" başlıklı yazıda, Chester ile yapılan röportaja yer vermiştir. Bu röportajda Chester Anadolu'da ilk olarak Samsun-Sivas arasında demiryolu hattı yapacağını dile getirmiştir. Daha sonra sırası ile Sivas-Ankara, Diyarbakır-Yumurtalık ve Kayseri-Aşkale-Trabzon hatlarını inşa edeceğini belirtmiştir. 15 yıl süre ile inşa planı olan Chester'ın bu bölgelerde imtiyaz haklarını daha önce 21 Nisan 1914 yılında İstanbul Hükümeti'nden aldığını dile getirmiştir.^[70]

Gazetenin aynı nüshasında yer alan "*Musul Petrol Paktı*" başlıklı yazıda ise Lozan'da toplanan konferansta gazeteci Ward Price tarafından İngiliz heyeti başkanı Lord Curzon ve ABD'nin Roma Büyükelçisi Richard Washburn Child arasındaki Musul ve Yakın Doğu'daki İngiliz hegemonyası konularındaki beyanatlara yer verilmiştir. Büyükelçi Child, İngiltere'nin Musul ve Yakın Doğu'da oluşturmaya çalıştığı hegemonyanın ABD çıkarları ile çelişmediğini zira İngiltere'nin bölgede ABD çıkarlarına zarar verecek bir engelleme girişiminin olmayacağından emin olduğunu bildirmiştir. Ayrıca, İngiltere'nin sadece ABD'ye değil, diğer üçüncü devletlere de aynı yaklaşım doğrultusunda parçalanmış Osmanlı Devleti bölgelerinden

^[68] Yergin, *Petrol Para Ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, s. 230.

^[69] *The Times*, "Railway Schemes In Turkey", 20 Aralık 1922, s. 9.

^[70] *The Times*, "Future Of Anatolia", 13 Nisan 1923, s. 11.

kalan yerlerde ekonomik faaliyetlerine engel olmayacağını, tamamen “açık kapı” politikasına takip edeceğini bildiğini belirtmiştir. Bu beyanatın akabinde Lord Curzon, ABD ile İngiltere arasından herhangi bir gizli anlaşmanın olmadığını ancak her iki ülkenin prensipte ortak hareket etmekte olduğunu ve ayrıca ABD Büyükelçisi Child’ın açıklamalarından memnuiyetini dile getirmiştir. Tıpkı İngiliz Heyeti gibi Fransa Hükümeti yetkilileri de ABD Büyükelçisinin açıklamalarına destek vererek dağılan Osmanlı Devleti’nden ayrılan bölgelerde ticari konularda “açık kapı” politikasının benimsenmesinin gerekliliğine inandığını bildirmiştir.^[71]

Her ne kadar iki ülke ortak paydada buluşmuş gibi de görünse de rekabet hiç dinmemiştir. Dünyanın diğer bölgelerinde aynı zaman düzleminde yaşanan sorunlar bunun en büyük deli niteliğindedir. Devlet arasındaki bu rekabeti özünde ise büyük petrol şirketlerinin mücadelesi yatmaktaydı. Çünkü savaş sonrasında hemen hemen her petrol çıkarılan bölgede SOC ve R-DSC, Rockefeller ve Deterding ve dolayısıyla ABD-İngiltere mücadelesi vardı. Bunun en bariz örneği ise I. Dünya Savaşı sırasında Nobel Kardeşler tarafından işletilen Bakü petrolünün Rusya’da çıkan ihtilal sonrasında atıl kalması gösterilebilir. Bu bölgede Nobel Kardeşlerin hissini alan SOC her ne kadar hak sahibi olduğunu ilan etse de R-DSC adına Deterding, İngiltere Başbakanı’nın Bolşevik yönetimini Avrupa’ya tanıtmaya sözü ile SOC’nin önüne geçmeyi başarmıştır. Bu sayede Bakü petrolünü 3 yıllığına işletme hakkını alan R-DSC ile bölgeden uzaklaştırılan SOC arasındaki mücadele iyice şiddetlenmiştir.^[72]

Petrolün paylaşımı üzerinde yapılan tüm görüşmeler 1925 yılında ani bir sekteye uğramıştır. Amerika merkezli SOC’nin, TPC konsorsiyumundan çekildiğini duyurmuştur. Bu çekilmenin ardından TPC’de doğan boşluğu Rus Devleti doldurmak istemişse de görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır. SOC’in çekilmesinin ardından TPC hisse dağılımının yeni bir hal almıştır. Buna göre İngiliz denetimindeki APOC %47 ½, R-DSC %22 ½, yaklaşık olarak 65 Fransız şirketinin birleşiminden oluşan Fransız grup % 25 ve son olarak serbest girişimci Calouste Gülbekyan %5 olmak üzere oluştuğu duyurulmuştur. Morning Post Gazetesi, TPC konsorsiyumundan bir anda Amerikan şirketinin çekilmesinin nedenleri hakkında Türk basınından alıntılar yapıp değerlendirmelerde bulunmuştur. Sabah Postası gazetesinden yapılan bu alıntıya göre, Amerikalı şirketin çekilmesinin iki nedenden dolayı olabileceğini değinmiştir. Bu nedenlerin ilki olarak SOC’nin, İngiltere ile Türkiye arasında itilafı olan Musul bölgesine girmek istememesi olabilirdi. İkinci olarak ise petrol çıkarları konusunda Amerika’nın Musul konusunda diğer devletlerin önüne geçmek amacıyla projeler geliştirip yeni Türk Hükümeti’ne onaylatma çabası içerisine girmiş olabilirdi. Chester Projesi konusunda daha önceden olduğu gibi.^[73]

[71] Percival Phillips, “Britain’s Bad Railway Bargain.” *The Daily Mail*, 27 Kasım 1922, s. 9.

[72] Tekinsoy, “Mir Yakup Mehdiyev’e Göre Uluslararası Siyasette Petrol ve Azerbaycan Petrolleri”, s. 240-241.

[73] UK T 161/738/s. 68-69.; Chester Projesi 1908 yılında Amerikalı girişimci Colby M. Chester tarafından Osman-

SONUÇ

Sanayi Devrimi'nin ardından dünyayı kasıp kavuran hammadde ve pazar arayışları özellikle sahneye farklı aktörlerin çıkması ile doruk noktasına ulaşmıştır. Bu hammadde ve pazar arayışında devletlerin elini güçlendiren ana enerji kaynağı kömürdür. Özellikle buhar makinesinden modern motor teknolojisine evrilen süreçte, bilginin servet kapısı olduğu anlaşılmış ve teknik araştırmalar ivme kazanmıştır. İngiltere özelinde sanayi tesislerinde yüksek enerji ihtiyacını karşılayan motor teknolojisini Amerikalı girişimci Robert Fulton'un New York'ta deniz araçlarına entegre etmesiyle yeni bir çığır açılmıştır. Ancak kömürün hacim olarak çok yer kaplaması ve ürettiği enerjinin azlığı, deniz ticaretine önem veren ülkelerde nakil sorunları ortaya çıkarmıştır. Bu çıkmaz içerisinde çalışan uzmanlar kömürün yerini alabilecek bir yakıt türü arayışına girmişlerdir. Uzun yıllar çeşitli sektörlerde kullanılan petrol ise özellikle 1900'lü yıllar ile birlikte parlayan yıldız haline gelmiştir. Çünkü kömüre göre daha az hacimli olup daha yüksek enerji üretmesi petrolün hızla kömürün yerini almasına neden olacaktır. Ancak burada bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bunların başında tam olarak ne kadar petrolün olduğu bilinmemekle birlikte, var olan petrolün nerelerde yeterince bulunduğu araştırılmamıştır. Bu kapsamda ABD diğer ülkelerden bir adım öndedir. Çünkü ABD'de 1900'lü yıllar itibari ile romatizma ilacı olarak kullanılan petrolün enerji kaynağı olduğunun anlaşılması üzerine hızla sanayi kollarının aranan hammaddesi haline gelmiştir. Bu durumu fark eden SOC'nin kurucusu John D. Rockefeller, Amerika özelinde kartelleşme faaliyetleri ile uluslararası piyasaya hakim bir şirketinin oluşmasına neden olmuştur. Her ne kadar oluşan kartel sistemi ABD'li yöneticiler tarafından kırılmak için SOC bünyesinde birleşen şirketler parçalara bölünmüşse de kendisini toparlayan Rockefeller petrol mücadelesinin kaldığı yerden devam etmiştir. Amerika kıtasında bolca bulunan petrolün şansını fırsata çevirmeyi başaran Rockefeller, bu petrolün çıkarılmasından ulaşımına rafineri işleminden ihracına kadar tüm alanlara hakim olmayı başarmıştır. Rockefeller'in bir diğer şans ise İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin petrole gereken ilgiyi ilk etapta göstermesinden kaynaklanmaktadır. Zira bu dönemde Fransız Başbakanı Georges Clamen-

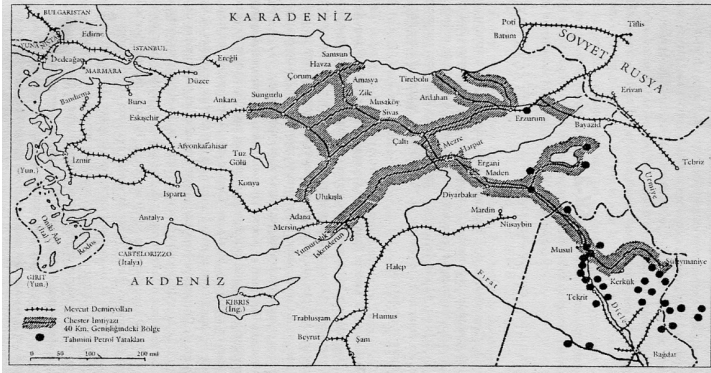
lı topraklarında demiryolu inşası imtiyazı alma çabası olarak doğmuştur. Uzun yıllar proje için mücadele eden Chester, 1923 yılı Nisan ayı itibariyle nihayet olumlu olarak sonuçlandırabilmiştir. Ancak anlaşmanın imzalanmasından sonra şirket ortakları olan Amerikalı Chester ve Kanadalı Kennedy arasında yaşanan anlaşmazlıklarla belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Chester, şirketten %10'luk payını alarak çekilmesi üzerine şirket Kennedy topluluğuna kalmıştır. Chester Projesi her ne kadar imzalsansa da uygulanamamıştır. Zira şirket içinde çıkan anlaşmazlıklar ve finansman krizleri buna neden olduğu söylenebilir. Ayrıca yaşanan bu sıkıntılar projenin başlamasını geciktirmiştir. Bu sırada Lozan Barış Antlaşması düğümlendiği Musul konusu Chester Projesinin seyrini etkilemiştir. Kennedy, TBMM Hükümeti'nin anlaşmayı feshetmesini önlemek için Sivas-Samsun hattının yapımına başlamak gibi bazı çarelere başvurmayı ihmal etmemiştir. Ancak ABD'lilerin gruptan ayrılmasının ardından ABD Dışişleri Bakanı, Chester Grubu'nun işe başlamamasından duyduğu rahatsızlığı TBMM Hükümetine bildirmiş ayrıca hiçbir Amerikan şirketi veya grubunun projeye kredi vermek konusunda istekli olmadığını belirtmiştir. Ankara ise, bu haberlerin ardından bir süre daha beklese de 18 Aralık 1923 tarihinde anlaşmayı feshettiğini açıklamıştır. Bkz. İsmet Türkmən, «Ortadoğu'da iktisadi nüfuz mücadelesi: Chester Projesi», *Yeni Türkiye, Orta Doğu Özel Sayısı-I* (82), 2016, s. 439-440.

ceau'nun "Petrole ihtiyacım olduğu zaman bakkala gider alırım" sözü Fransızların petrole bakış açısını yansıtmaktadır. Ancak İngilizler olayın ciddiyeti kavramakta gecikmemiştir. İngiltere Denizcilik Lordu Fisher donanmanın kömürden petrol yakıtı kullanır hale getirilmesine karar verdiğinde İngilizlerin elinde ulusal veya uluslararası hiçbir şirketleri bulunmamaktadır. Petrolün gelecek vaat eden bir ürün olduğunun farkına varan İngiliz idareciler dünya petrol piyasasına hızlı bir giriş yapmışlardır. Bu kapsamda ilk olarak petrolün varlığı ispatlanmış İran'dan imtiyaz almayı başaran D'arcy grubun idarecisi William D'arcy'nin peşine düşmüşlerdi. D'arcy'nin elindeki imtiyazları almayı başaran İngilizler, 1914 yılında APOC'nin %56'lık hissesini İngiliz Hükümeti kurumlarına devretmişlerdi. Ancak yine de bu İngilizlerin ihtiyaç duyduğu petrolün küçük bir kısmını karşıladığından yeni hedeflere odaklanılmıştır. Bu kapsamda Hollanda merkezli R-DSC en makul hedeftir. Üstelik bu şirket İngiliz merkezli Shell Transport ile birleşmesi hedefi İngilizlere daha da yaklaştırmıştır. Artık R-DSC ile bu hedefe yaklaşan İngilizler daha ileri gidip şirketi tamamen İngiliz malı haline çevirmeye çalışmışlardır. Ancak şirketin başında olan ve "Petrolün Napolyon'u" olarak anılan Henry Deterding ustaca yürüttüğü petrol politikaları ile hem buna engel olmuş hem de şirketin İngiliz koruması altında güç kazanmasını sağlamıştır. Tüm bu petrol politikaları çıkmazları içinde patlak veren I. Dünya Savaşı ise konuya yeni bir dönem açmıştır. Tam olarak uluslararası şirketleşmesini sağlayamayan İngilizler; SOC, R-DSC ve APOC üzerinden ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Bu durum başta SOC olmak üzere şirketlerin hızla güçlenmesine ve büyümesine neden olmuştur. Savaşın sonu ise daha karmaşık politikaların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Şirketler üzerinden sürdürülen petrol mücadelesi aslında tam anlamıyla ülkelerin çekişmesi halinde olmuştur. Petrol şirketlerinin hakları bizzat devlet yöneticileri tarafından savunulur hale gelmiştir. İngiltere ve ABD'li şirketlerin başını çektiği bu mücadeleye 1922 yılında Fransa'da müdahil olmuş ve CFP'yi kurarak sivil-devlet işbirliği ile petrol mücadelesine başlamıştır.

Savaş öncesinde olduğu gibi İngilizlerin hedefi R-DSC'deydi. Savaş sonrası kazandığı topraklarda bu şirkete hak ayırarak denetimini sağlamaya çalışırken; müttefiklerinin İngiliz hakimiyet alanında kalan bölgelerde petrol arama haklarından yararlanmak istemesi uzun süren görüşmelerin doğmasına neden olmuştur. SOC'nin başını çektiği Amerikan şirketleri petrol zengini olduğu değerlendirilen Mezopotamya topraklarından İngiliz şirketleri kadar yararlanmak gayretindeydi. "Açık Kapı" politikasının benimsenerek savaş sonrası kazanımların eşit olması üzerinde duran ABD'li yöneticiler İngiltere'yi politik olarak sıkıştırmaya çalışmaktadır. Üstelik İngiltere ve Fransa'nın savaş sonrası kazanımlarda ABD'yi dışlayıcı tavırlarının rahatsızlığını her platformda dile getiren ABD'liler kendilerine ait petrol arama imtiyazına sahip olduğu bölgelerde müttefiklerine eşit haklar tanıdığını, aynı tavrın İngiltere ve Fransa tarafından da kendisine sağlanmasını ısrarla istenmiştir. Paris Barış Konferansı, San Remo Konferansı ve Lozan Konferansı'nda sık sık dile getirilen bu hususlar üzerine inşa ettiği politikasını

müttefiklere kabul ettirmeye çalışmışlardır. Bu doktrinlerden yola çıkan ABD'nin karşısında Fransa çok fazla dirememiştir. Fransızların direncini I. Dünya Savaşı boyunca Fransız Hükümeti'nin ABD'den aldığı maddi yardımlarla kırmayı başaran ABD'li yöneticiler İngilizleri tek bırakmayı başarmışlardır. Bu nedenlerden dolayı İngilizler Mezopotamya petrolerinden ABD'ye pay vermek zorunda kalmıştır. Hatta dönemin İngiltere Hükümeti bakanlarından Wiston Churchill “Amerikalılar Irak Petrollerinden pay sahibi olmadıkça Orta Doğu'daki sorunlarımızın sona erdiğini asla göremeyeceğiz” ifadesi ile çekişmenin ne denli büyük olduğunu ortaya koymuştur. Petrol, belki I. Dünya Savaşı'nın tam anlamıyla nedeni olmamıştır ancak savaş sonrası düzenin belirleyicisi olduğu kesindir. Tüm bu görüşmeler Batılı devletler nezdinde bir ortaklık getirmişse de taraflar kendi paylarını artıracak siyasi tedbirler almaktan geri durmamıştır. İngilizler Mezopotamya'nın başına Faysal'ı getirerek pozisyonunun güçlendirmeye çalışırken; ABD'liler ise, Anadolu'da İngilizlere karşı oluşan Milli Mücadele hareketi ve Ankara Hükümeti üzerinden yeni kazançlar sağlama peşine düşmüştür. Her ne kadar İtilaf Devletleri, Irak petroleri ve Irak petrolerinin uluslararası limanlara taşınması konusunda anlaşmış olsalar da ABD'li şirket SOC 1925 yılında konsorsiyumdan çekildiğini duyurmuştur. Böylece İngilizler istediklerine kavuşarak bölgede Fransızlar ile baş başa kalmışlardır. Milletler Cemiyeti'nin de Musul konusunda sorun yaşayan Türkiye Cumhuriyeti ile İngiltere arasındaki problemi İngiltere lehine çözmesi APOC ile başlayan İngiltere'nin petrol serüveni doruk noktaya ulaştırmıştır.

Ekler:

Kaynak: Yahya Tezel, “Birinci Büyük Millet Meclisi Anti- Emperyalist Miydi? Chester Ayrıcalığı”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 25, No. 4, 1970, s. 296.

Ek:1

The Daily Mail NOVEMBER 27, 1922

MOSUL OIL PACT

BRITAIN & THE U.S.

LORD CURZON'S STATEMENT TO "THE DAILY MAIL"

OPEN DOOR FOR ALL NATIONS.

FROM OUR SPECIAL CORRESPONDENT,
C. WARD PRICE.

London, Sunday, November 26.—The statement by Lord Curzon, British Foreign Secretary, in the House of Commons on the 25th, in regard to the proposed oil pact between the United States Government and the British Government, is the most important statement since the outbreak of the war. It is the first time since the outbreak of the war that the British Government has taken a definite stand on the subject of the oil resources of the Middle East. Lord Curzon's statement is a landmark in the history of the oil industry, and it is a statement which will have a profound effect on the oil industry of the world.

Lord Curzon's statement is a landmark in the history of the oil industry, and it is a statement which will have a profound effect on the oil industry of the world. It is the first time since the outbreak of the war that the British Government has taken a definite stand on the subject of the oil resources of the Middle East. Lord Curzon's statement is a landmark in the history of the oil industry, and it is a statement which will have a profound effect on the oil industry of the world.

GET VACCINATED!

ONLY GUARD AGAINST SMALLPOX.

3,000,000 CHILDREN IN DANGER.

London, Sunday, November 26.—The statement by Lord Curzon, British Foreign Secretary, in the House of Commons on the 25th, in regard to the proposed oil pact between the United States Government and the British Government, is the most important statement since the outbreak of the war. It is the first time since the outbreak of the war that the British Government has taken a definite stand on the subject of the oil resources of the Middle East. Lord Curzon's statement is a landmark in the history of the oil industry, and it is a statement which will have a profound effect on the oil industry of the world.

HOW CHILDREN DIED.

REGGERS BUSH EXECUTED.

WAIT OWING TO DARK DAWN.

HIS STATEMENT IN COURT.

ADMIRAL PEACOCK AND WAR.

London, Sunday, November 26.—The statement by Lord Curzon, British Foreign Secretary, in the House of Commons on the 25th, in regard to the proposed oil pact between the United States Government and the British Government, is the most important statement since the outbreak of the war. It is the first time since the outbreak of the war that the British Government has taken a definite stand on the subject of the oil resources of the Middle East. Lord Curzon's statement is a landmark in the history of the oil industry, and it is a statement which will have a profound effect on the oil industry of the world.

TOWN WITHOUT FIRE BRIGADE.

POLICE STRUGGLE WITH BIG OUTBREAK.

OUR LOSS ON THE RAILWAYS.

FUMBLEBOW LINES.

"HANSKACKLE EQUIPMENT."

CARRIAGE BOOMS THAT COME OFF.

COSTLY GARDEN CITY IN THE ROCKET.

London, Sunday, November 26.—The statement by Lord Curzon, British Foreign Secretary, in the House of Commons on the 25th, in regard to the proposed oil pact between the United States Government and the British Government, is the most important statement since the outbreak of the war. It is the first time since the outbreak of the war that the British Government has taken a definite stand on the subject of the oil resources of the Middle East. Lord Curzon's statement is a landmark in the history of the oil industry, and it is a statement which will have a profound effect on the oil industry of the world.

SHIP CAPSIZES.

SIX PASSENGERS DROWNED.

TISHY TO AMUSE THE KING.

LAST MEMORIAL.

SOLDIER EMOTION.

VACCINATION DANCE.

WOMEN'S TALKERS OVER SEA.

MR. HERBERT'S ATTACK.

HOW ONE MAN ASSISTED.

CHILDREN ON HIS LIFE.

LATEST NEWS.

FRESH ORAL EVIDENCE.

CHAPMAN AGAINST FARE.

EXCHANGE WIFE.

London, Sunday, November 26.—The statement by Lord Curzon, British Foreign Secretary, in the House of Commons on the 25th, in regard to the proposed oil pact between the United States Government and the British Government, is the most important statement since the outbreak of the war. It is the first time since the outbreak of the war that the British Government has taken a definite stand on the subject of the oil resources of the Middle East. Lord Curzon's statement is a landmark in the history of the oil industry, and it is a statement which will have a profound effect on the oil industry of the world.

MOSUL OIL PACT

BRITAIN & THE U.S.

LORD CURZON'S STATEMENT TO "THE DAILY MAIL"

OPEN DOOR FOR ALL NATIONS.

London, Sunday, November 26.—The statement by Lord Curzon, British Foreign Secretary, in the House of Commons on the 25th, in regard to the proposed oil pact between the United States Government and the British Government, is the most important statement since the outbreak of the war. It is the first time since the outbreak of the war that the British Government has taken a definite stand on the subject of the oil resources of the Middle East. Lord Curzon's statement is a landmark in the history of the oil industry, and it is a statement which will have a profound effect on the oil industry of the world.

Lord Curzon

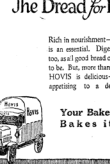
Mr. Herbert

Woman's horse

The Bread of You

Your Baker Bakes it.

Kaynak: The Daily Mail, 21 Kasım 1922

Ek: 2

FRENCH DOUBTS OF U.S. "A DANGEROUS CAMPAIGN"

WASHINGTON, Dec. 25. (Associated Press.)—The French Ambassador at Washington has been notified by the United States...

WARREN WARRING FROM AMBASSADOR

PARIS, Dec. 25. A communication from H. G. Warren, the French Ambassador at Washington...

RAILWAY STRIKES IN TURKEY

AMSTERDAM, Dec. 25. (Associated Press.)—The Turkish Government has announced...

AMERICAN FINANCIAL

NEW YORK, Dec. 25. (Associated Press.)—The American financial market...

CANADIAN IMMIGRATION PROVISIONAL

OTTAWA, Dec. 25. (Associated Press.)—The Canadian Government has announced...

SWISS NEUTRALITY

BERNE, Dec. 25. (Associated Press.)—The Swiss Government has announced...

GENERAL WILLS CRUISED

LONDON, Dec. 25. (Associated Press.)—The General Wills has cruised...

CHINESE SAILORS BY MOTOR

HONG KONG, Dec. 25. (Associated Press.)—Chinese sailors have been...

MORE BARD DEATH SENTENCES

PARIS, Dec. 25. (Associated Press.)—The French Government has announced...

LABOUR APPEAL TO THE GOVERNMENT-GENERAL

PARIS, Dec. 25. (Associated Press.)—The French Government has announced...

RAILWAY STRIKES IN TURKEY

AMSTERDAM, Dec. 25. (Associated Press.)—The Turkish Government has announced...

AMERICAN FINANCIAL

NEW YORK, Dec. 25. (Associated Press.)—The American financial market...

CANADIAN IMMIGRATION PROVISIONAL

OTTAWA, Dec. 25. (Associated Press.)—The Canadian Government has announced...

SWISS NEUTRALITY

BERNE, Dec. 25. (Associated Press.)—The Swiss Government has announced...

GENERAL WILLS CRUISED

LONDON, Dec. 25. (Associated Press.)—The General Wills has cruised...

CHINESE SAILORS BY MOTOR

HONG KONG, Dec. 25. (Associated Press.)—Chinese sailors have been...

GREEK ARMY IN THRACE

ATHENS, Dec. 25. (Associated Press.)—The Greek Government has announced...

MINISTER'S CONFIDENCE

ATHENS, Dec. 25. (Associated Press.)—The Greek Government has announced...

RAILWAY STRIKES IN TURKEY

AMSTERDAM, Dec. 25. (Associated Press.)—The Turkish Government has announced...

AMERICAN FINANCIAL

NEW YORK, Dec. 25. (Associated Press.)—The American financial market...

CANADIAN IMMIGRATION PROVISIONAL

OTTAWA, Dec. 25. (Associated Press.)—The Canadian Government has announced...

SWISS NEUTRALITY

BERNE, Dec. 25. (Associated Press.)—The Swiss Government has announced...

GENERAL WILLS CRUISED

LONDON, Dec. 25. (Associated Press.)—The General Wills has cruised...

CHINESE SAILORS BY MOTOR

HONG KONG, Dec. 25. (Associated Press.)—Chinese sailors have been...

VALLEY OF THE KINGS

Cairo, Dec. 25. (Associated Press.)—The Egyptian Government has announced...

PROFESSOR NEWBERRY ON RECEIPT

Cairo, Dec. 25. (Associated Press.)—The Egyptian Government has announced...

RAILWAY STRIKES IN TURKEY

AMSTERDAM, Dec. 25. (Associated Press.)—The Turkish Government has announced...

AMERICAN FINANCIAL

NEW YORK, Dec. 25. (Associated Press.)—The American financial market...

CANADIAN IMMIGRATION PROVISIONAL

OTTAWA, Dec. 25. (Associated Press.)—The Canadian Government has announced...

SWISS NEUTRALITY

BERNE, Dec. 25. (Associated Press.)—The Swiss Government has announced...

GENERAL WILLS CRUISED

LONDON, Dec. 25. (Associated Press.)—The General Wills has cruised...

CHINESE SAILORS BY MOTOR

HONG KONG, Dec. 25. (Associated Press.)—Chinese sailors have been...

RELAPSE OF THE MARK

BERLIN, Dec. 25. (Associated Press.)—The German Government has announced...

HOW RICH MEN PROFIT

BERLIN, Dec. 25. (Associated Press.)—The German Government has announced...

RAILWAY STRIKES IN TURKEY

AMSTERDAM, Dec. 25. (Associated Press.)—The Turkish Government has announced...

AMERICAN FINANCIAL

NEW YORK, Dec. 25. (Associated Press.)—The American financial market...

CANADIAN IMMIGRATION PROVISIONAL

OTTAWA, Dec. 25. (Associated Press.)—The Canadian Government has announced...

SWISS NEUTRALITY

BERNE, Dec. 25. (Associated Press.)—The Swiss Government has announced...

GENERAL WILLS CRUISED

LONDON, Dec. 25. (Associated Press.)—The General Wills has cruised...

CHINESE SAILORS BY MOTOR

HONG KONG, Dec. 25. (Associated Press.)—Chinese sailors have been...

THE AUSTRALIANS

MELBOURNE, Dec. 25. (Associated Press.)—The Australian Government has announced...

LAOCHI GAINS IN THE SENATE

WASHINGTON, Dec. 25. (Associated Press.)—The French Government has announced...

RAILWAY STRIKES IN TURKEY

AMSTERDAM, Dec. 25. (Associated Press.)—The Turkish Government has announced...

AMERICAN FINANCIAL

NEW YORK, Dec. 25. (Associated Press.)—The American financial market...

CANADIAN IMMIGRATION PROVISIONAL

OTTAWA, Dec. 25. (Associated Press.)—The Canadian Government has announced...

SWISS NEUTRALITY

BERNE, Dec. 25. (Associated Press.)—The Swiss Government has announced...

GENERAL WILLS CRUISED

LONDON, Dec. 25. (Associated Press.)—The General Wills has cruised...

CHINESE SAILORS BY MOTOR

HONG KONG, Dec. 25. (Associated Press.)—Chinese sailors have been...

Imperial and Foreign News Items

PARIS, Dec. 25. (Associated Press.)—The French Government has announced...

RAILWAY STRIKES IN TURKEY

AMSTERDAM, Dec. 25. (Associated Press.)—The Turkish Government has announced...

AMERICAN FINANCIAL

NEW YORK, Dec. 25. (Associated Press.)—The American financial market...

CANADIAN IMMIGRATION PROVISIONAL

OTTAWA, Dec. 25. (Associated Press.)—The Canadian Government has announced...

SWISS NEUTRALITY

BERNE, Dec. 25. (Associated Press.)—The Swiss Government has announced...

GENERAL WILLS CRUISED

LONDON, Dec. 25. (Associated Press.)—The General Wills has cruised...

CHINESE SAILORS BY MOTOR

HONG KONG, Dec. 25. (Associated Press.)—Chinese sailors have been...

OUR COMMITMENTS IN IRAQ

PARIS, Dec. 25. (Associated Press.)—The French Government has announced...

PROTONS CROSS BARRIER

PARIS, Dec. 25. (Associated Press.)—The French Government has announced...

SECRETARIES PROUBLE

PARIS, Dec. 25. (Associated Press.)—The French Government has announced...

CHRISTMAS FAIR FROM ANTWERP

PARIS, Dec. 25. (Associated Press.)—The French Government has announced...

EX-KAISER'S CHRISTMAS GIFT

PARIS, Dec. 25. (Associated Press.)—The French Government has announced...

COLOMBE CATHEDRAL WINDSWEPT

PARIS, Dec. 25. (Associated Press.)—The French Government has announced...

AMERICAN CIVIL LIST

WASHINGTON, Dec. 25. (Associated Press.)—The French Government has announced...

THE CARNARON DISCOVERY IN EGYPT THE FIRST AUTHENTIC PICTURE OF THE INTERIOR OF THE TOMB WITH ITS ART TREASURES

Appears in this week's issue of The Illustrated Condor News dated December 26, ON SALE 10-10-10, ON SALE 10-10-10. ONE Shilling 6d. usual. Annual Subscriptions (including Christmas Number) £2 12 6. PUBLISHING OFFICE: 111, FINSBURY, LONDON, W.C.1.

SEASONABLE WINES "THE CHANGELLOR" BURGUNDY 30/- "THE SUBLIME PORT" 60/- HR WILLIAMS & CO. 6, LIME ST. LONDON, E.C.5.

File (T-... ..) *Mr. Egan* *66*
 17 NOV 1925 MORNING POST.
 13 NOV 1925
 S/26332 *117* *2677X*

Miss Cuttings Branch,
 Ministry of Labour,
 Queen Anne's Chambers.

OIL-FIELDS MYSTERY

Sudden American Withdrawal from Mosul Interests

STORY OF NEW MONOPOLY

Rival Claims to Concession to Supply Turkish Population

Mysterious developments have taken place within the past four days in connection with international oil transactions.

After long negotiations it was believed that the Turkish Petroleum Company—which holds a concession for the sole right to the Mosul oilfields—had been placed upon a permanent international business basis, but it is now announced that the American interests have withdrawn from the company with dramatic suddenness.

Simultaneously, it is stated that American oil interests have been granted a monopoly for the retailing of oil in Turkish territory.

On the other hand, there is a Russian claim that a Soviet agency has secured the concession to retail petroleum to the Turkish population.

CHANGED HOLDINGS OF SHARES

The *Morning Post* was informed in City circles yesterday afternoon that the American group of seven oil companies, in which the Standard Oil Company was conspicuous, had withdrawn from the Turkish Petroleum Company.

A brief message from the Constantinople correspondent of the Exchange Telegraph Company, published yesterday, asserted that American oil interests had been granted a monopoly of the "petrol" market in Turkish territory. It appears that the alleged withdrawal by the American Companies from the Turkish Petroleum Company was followed by the bestowal of the new concessions within Turkish territory proper to the American oil interests.

Only the most meagre news of these mysterious developments has reached London. But the facts to hand have been sufficient to enable Sir Charles Greenway, Chairman of the Anglo-Persian Oil Company, to announce that the shares of the Turkish Petroleum Company are now held as follows:

- 47½ per cent. by the Anglo-Persian Company.
- 22½ per cent. by the Royal Dutch "Shell" group.
- 25 per cent. by an amalgamation of some 60 French companies.
- 5 per cent. by Mr. C. S. Gulbenkian.

PREVIOUS HOLDINGS

Up till the end of last week the shares were held as follows:

- 25 per cent. by the Anglo-Persian Oil Company.
- 25 per cent. by the Royal Dutch group.
- 25 per cent. by the French amalgamated companies.
- 25 per cent. by a group of seven American oil companies.

The Turkish Petroleum Company is a company holding a concession for the sole right to the Mosul oil-fields. These oil-fields have frequently of late months been brought to the notice of the British public. It has been alleged—though without any foundation in fact—that they have constituted the main reason for the readiness of Great Britain to renew her responsibilities in Iraq for 25 years. They have, indeed, been invested in certain quarters with a grave and sinister significance; as if they were a magnet drawing British blood and British money to an altar of immolation. So prominently had they been dis-

temption to the agreement is that for the first time in the world's history the nationals of several countries—Great Britain, France, Holland, and the United States—have combined their resources of money and skill in a common enterprise looking to the development of an outside country. . . . It gives every nation interested an equal opportunity in Iraq and, in the case of America, to every important oil company desirous of participating in a foreign production enterprise a proportionate share with other participants in this international speculation."

But with the admission of the United States oil interests into this "international speculation" the difficulties did not cease. There were still details of the Company's administration and the distribution of privileges and responsibilities to the five countries concerned to be settled—and prolonged negotiations followed.

But at the end of last week it seemed as if all difficulties had been surmounted. A conference had been held at which responsible representatives of the interests concerned succeeded, apparently, in reaching agreement. There is reason to believe that even the British Government supposed that the long and delicate negotiations had culminated successfully, and that only the signatures of the parties to a common agreement remained to put the Turkish Petroleum Company on an international business basis.

MYSTERIOUS ACTION

Then, when all had seemed settled, the Americans were reported to have withdrawn. Why? Those circles in London competent to express an opinion confessed themselves mystified. They could only hope that the report was inaccurate.

Yesterday, however, the message from Constantinople—a message unconfirmed by any other source last night, and, indeed, repudiated by the Russians, who claim that they have secured the concession to retail oil in Turkish territory—announced that American oil interests had secured the concession from the Turkish Government to monopolise the "petrol" market within Turkish boundaries.

Here is mystery. It is a mystery heightened when the story of the famous Chester concessions is recalled. It is a mystery made all the deeper by the fact that the Anglo-Turkish dispute over Mosul is still unsettled.

Ek:4/1

PREVIOUS HOLDINGS

Up till the end of last week the shares were held as follows :
 25 per cent. by the Anglo-Persian Oil Company.
 25 per cent. by the Royal Dutch group.
 25 per cent. by the French amalgamated companies.
 25 per cent. by a group of seven American oil companies.

The Turkish Petroleum Company is a company holding a concession for the sole right to the Mosul oil-fields. These oil-fields have frequently of late months been brought to the notice of the British public. It has been alleged—though without any foundation in fact—that they have constituted the main reason for the readiness of Great Britain to renew her responsibilities in Iraq for 25 years. They have, indeed, been invested in certain quarters with a grave and sinister significance; as if they were a magnet drawing British blood and British money to an altar of immolation.

So prominently had they been discussed in public that the Colonial Secretary, on his return recently from Geneva, had to make it clear that the Mosul oil-fields were not a purely British interest, but were controlled by the Turkish Petroleum Company, on which British, Anglo-Dutch, French, and American interests were equally represented.

The Turkish Petroleum Company was registered originally on January 31, 1911, as the "African and Eastern Concessions, Ltd.," when the company acquired from the Deutsche Bank a concession granted by the Turkish Government to work the oil deposits in the Mosul and Baghdad Vilayets of Iraq, with the exception of Basrah, in return for a consideration of 20,000 fully-paid £1 shares.

75 YEARS CONCESSION

In March of this year it was announced that a convention had been signed by the Iraq Government, granting the Turkish Petroleum Company a concession for 75 years to work the oil deposits of Iraq, with the exception of Basrah, with an option to construct a pipe-line to Basrah if the production of oil warranted it. The capital of the company is £100,000 in £1 shares, all issued.

After the war, when German interests were eliminated by the victory of the Allies, the French demanded a share in the Turkish Petroleum Company and were allowed 25 per cent. of the shares. On the announcement of these transfers America bridled. Advocating the "open door" in Mesopotamia, the State Department pressed for the admittance of American oil interests into the Iraq field. After a long and occasionally bitter series of negotiations, the Governments interested gave way before the United States' insistence, and early this year half of the holdings of the Anglo-Persian Oil Company—or 25 per cent. of the total shares of the Turkish Petroleum Company—were transferred to an American oil interest in which seven companies were represented, with the Standard Oil Company prominent among them.

AMERICAN SATISFACTION

The American companies did not attempt to minimise the importance of their admission into the Turkish Petroleum Company. The Standard Oil Company, in a recent issue of their magazine, commented that :

"For the public at large the significant fact which has drawn so much at-

MYSTERIOUS ACTION

Then, when all had seemed settled, the Americans were reported to have withdrawn. Why? Those circles in London competent to express an opinion confessed themselves mystified. They could only hope that the report was inaccurate.

Yesterday, however, the message from Constantinople—a message unconfirmed by any other source last night, and, indeed, repudiated by the Russians, who claim that they have secured the concession to retail oil in Turkish territory—announced that American oil interests had secured the concession from the Turkish Government to monopolise the "petrol" market within Turkish boundaries.

Here is mystery. It is a mystery heightened when the story of the famous Chester concessions is recalled. It is a mystery made all the deeper by the fact that the Anglo-Turkish dispute over Mosul is still unsettled.

It was suggested in the City yesterday afternoon to a *Morning Post* representative that high political considerations entered into the situation which has developed so dramatically and suddenly. It was pointed out that American interests may have been actuated by either or both of these motives :

(1) That the United States did not wish to run the risk of holding important interests in a territory which may become a source of contention between two foreign nations, Britain and Turkey.

(2) That the American oil interests may have been induced to withdraw from the Mosul field in consideration of other advantages—the bestowal of a monopoly such as that reported now from Constantinople, a monopoly which may be, in substance or in part, analogous to the famous Chester concessions granted originally by Angora to United States interests, but which were not in the end redeemed by the United States.

THE RUSSIAN CLAIM

Meanwhile added interest is given to the situation by the Russian claim, published in the *Morning Post* yesterday, that the Soviet's Agency had secured from the Turkish Ministry of Agriculture the concession to retail petroleum to the Turkish population.

The Russian papers of the past few days have been giving prominence to Soviet attempts to gain this monopoly, and have reported in detail the frequent conferences in Moscow between the Soviet oil interests and the Turkish Ambassador. It has also been asserted, with vigour, that the Soviet was prepared to supply oil to the Turkish people at a price below that which American oil companies tendered—regardless of the price which the American companies may fix.

Who, then, has the Turkish oil monopoly—if there be such a monopoly? Russia or America? Where and how does Mosul stand?

Meanwhile London is in ignorance of what really is happening, but knows enough to realise that an extraordinarily piquant situation has developed, with uncomfortable implications.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

The National Archives, Kew, Iraq, 1914-1974: Selected files from series, UK FO 608/97-0038.
The National Archives, Kew, Iraq, 1914-1974: Selected files from series UK T 161/738.

Gazeteler

The Daily Mail.
The Times.

Makaleler ve Kitaplar

- ANTONİUS, George, *Arap Uyanışı Arap Ulusal Hareketinin Öyküsü*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1988*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1993
- AKYILDIZ, Ali - Zekeriya Kurşun, *Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.
- AYDIN, Abdurrahim Fehimi, Ahmet Zeki İzgöer, *Osmanlı'da Petrol-Arşiv Belgeleri Işığında Bir Derleme*, Ertem Matbaası, Ankara 2014.
- BARR, James, *Kırmızı Çizgi Paylaşlamayan Toprakların Yakın Tarihi*, (Çev. Ekin Can GÖKSOY) Pegasus Yayınları, İstanbul 2020.
- BİNARK, İsmet ve diğerleri (hızl), *Musul-Kerkük ile ilgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No. 11, Ankara 1903.
- BOZDAĞ, İsmet, *Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, Pınar Yayınları 8. Baskı, İstanbul 1986.
- CEDİD, Münir, *Petrol Emperyalizmi*, Sol Yayınları, Ankara 1965.
- EARLE, Edward Mead, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, (Çev. Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları 1. Baskı, Nisan 1972.
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi, Tarih Metinleri, Cilt 1 (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları)*, TTK Basımevi Anlara 1953.
- KARACA, Taha Niyazi, *Sınırları Çizen Kadın İngiliz Casus Gertrude Bell*, Kronik Kitap 5. Baskı, İstanbul 2021.
- KOCATÜRK, Önder, *Osmanlı-İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası 1911-1914 Sorunları Çözme Çabaları ve İlişkilerin Kopması, 2. Cilt (1913-1914)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2013.
- KON, Kadir, "Almanya'nın İslam Stratejisi Mimarlarından Max Von Oppenheim ve Bu Konudaki Üç Memorandumu", İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, S. 53 (2011/1), İstanbul 2012, ss. 211-252.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Timaş Yayınları 16. Baskı, İstanbul 2017.
- OWEN, Rager ve Şevket Pamuk, *20. yüzyılda Ortadoğu ekonomiler tarihi*. (Çev. Ayşe Edirne), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002.
- ROHRBACH, Paul, *Saltanat Hattı Bağdat Demiryolu*, (Sad. Oktay Bozan), Çizgi Kitap Evi, 2021.
- SCHÖLLGEN, Gregor, *Emperyalizm ve Denge Almanya, İngiltere ve Şark Meselesi 1871-1914*, (Çev. M. Sami Türk), Kronik Kitap, İstanbul 2021.
- ŞAHİN İsmail, vd., "Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 8/15, 2014, ss. 105-132.
- TEKİNSOY, Yunus Emre, "Mir Yakup Mehdiyev'e Göre Uluslararası Siyasette Petrol ve Azerbaycan Petrolleri", *I. Milletlerarası Türkiye-Azerbaycan Münasebetleri Sempozyumu*, Kastamonu 12-14 Mayıs 2016, s. 233-245.
- TOZDUMAN TERZİ, Arzu, *Bağdat-Musul'da Abdülhamid'in Mirası Petrol ve Arazi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.
- TÜRKMEN, İsmet, Türkiye'nin Ortadoğu, Afrika ve ABD Politikaları, (Ed. N. Koç) *Türkiye Cumhuriyeti tarihi demok-rasi ve dış politika (1938'den 2000'li Yıllara)* İdeal Kültür Yayıncılık İstanbul 2020, ss. 385-399.
- , "Ortadoğu'da iktisadi nüfuz mücadelesi: Chester Projesi, *Yeni Türkiye, Orta Doğu Özel Sayısı-1(82)*, 2016, ss. 431-442.
- YERGİN Daniel, *Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, (Çev. Kamuran Tuncay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1995.
- YILDIRIM, Alper, "İngilizlerin Petrol Özelinde İran'daki Yerel Aşiretlerle Kurduğu İlişkiler", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22/4, 2022, ss. 1165-1180.